

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Monitor Basisvaardigheden 2023

Funderend onderwijs

○ □ Masterplan
◇ △ Basisvaardigheden

Inhoud

1. Inleiding	3
1.1 Een beter zicht op de prestaties	3
1.2 Toelichting op de belangrijkste bronnen	6
1.3 Leeswijzer	8
2. Overkoepelend beeld	9
3. Taal	11
3.1 Inleiding	12
3.2 Het beeld in het basisonderwijs op basis van leerlingvolgsystemen	13
3.3 Eindtoets schooljaar 2022/2023	15
3.4 Verdiepend beeld primair onderwijs op basis van peilingsonderzoek	17
3.5 Beeld onderbouw voortgezet onderwijs op basis van leerlingvolgsystemen	20
3.6 Eindexamen Nederlands	23
3.7 Verdiepend beeld voortgezet onderwijs op basis van peilingsonderzoek	24
4. Rekenen-wiskunde	25
4.1 Inleiding	26
4.2 Het beeld in het basisonderwijs op basis van leerlingvolgsystemen	27
4.3 Eindtoets schooljaar 2022/2023	29
4.4 Verdiepend beeld primair onderwijs op basis van peilingsonderzoek	31
4.5 Beeld onderbouw voortgezet onderwijs op basis van leerlingvolgsystemen	33
4.6 Eindexamen wiskunde	35
4.7 Verdiepend beeld voortgezet onderwijs op basis van peilingsonderzoek	36
5. Burgerschap	37
5.1 Inleiding	38
5.2 Het beeld in het basisonderwijs en het speciaal (basis)onderwijs	39
5.3 Het beeld in het voortgezet onderwijs	40
6. Digitale geletterdheid	42
6.1 Inleiding	43
6.2 Het beeld in het funderend onderwijs	45
7. Bijlage: verwacht onderzoek basisvaardigheden in 2023 en 2024	46
Eindnoten	47

1.1

Een beter zicht op de prestaties

De eerste monitor basisvaardigheden

In deze jaarlijkse monitor geeft het ministerie van OCW inzicht in de (ontwikkeling van de) prestaties van leerlingen in het funderend onderwijs. Dit doen wij voor de vier basisvaardigheden: taal, rekenen-wiskunde, burgerschap en digitale geletterdheid. Dit is het eerste jaar dat de monitor basisvaardigheden verschijnt.

Voor deze monitor worden gegevens die al eerder zijn gepubliceerd gecombineerd met nieuw onderzoek dat voor deze monitor is uitgevoerd. Zo creëren we een samenhangend, overkoepelend beeld van de prestaties van leerlingen en wordt het zicht op het stelsel vergroot. Dat is één van de maatregelen uit het Masterplan basisvaardigheden. We kijken niet alleen naar gemiddelden, maar waar mogelijk ook naar verschillen tussen groepen leerlingen, bijvoorbeeld naar leerjaar en schooltype.

Informatie voor gefundeerde beleidskeuzes

Deze monitor biedt OCW, samen met andere onderzoeken die in het kader van het Masterplan basisvaardigheden worden uitgevoerd, inzicht in de resultaten en effecten van ons beleid. Waar nodig kunnen we op basis van de uitkomsten bijsturen of in de toekomst andere beleidskeuzes maken. Het geheel aan onderzoek is daarmee onderdeel van de lerende aanpak die wij als OCW niet alleen aanmoedigen in het onderwijsveld, maar ook zelf toepassen.

Zicht op de beleidsdoelen

De monitor geeft ons ook inzicht in de voortgang op de beleidsdoelen van het Masterplan basisvaardigheden. Die zijn in de Kamerbrief van 16 mei 2023 gepresenteerd en toegelicht¹:

1. **Basis op orde:** aan het einde van het schooljaar 2027/2028 beheersen alle leerlingen aan het einde van het basisonderwijs het fundamentele niveau voor taal en rekenen-wiskunde.
2. **Aansluiting op orde:** alle leerlingen in het basisonderwijs die doorstromen naar vmbo-t, havo of vwo beheersen aan het einde van het schooljaar 2027/2028 ook het meer geavanceerde streefniveau. Dit geldt ook voor alle vo-leerlingen die doorstromen naar het hoger onderwijs.

Welk niveau dat precies is hangt af van het moment in de schoolloopbaan en schooltype. Zie daarvoor tabel 1.

Tabel 1 - Schematische weergave referentieniveaus naar schoolsoort (bron: SLO)

	Beleidsdoelen	Taal	Rekenen-wiskunde	Moment in de schoolloopbaan
po	<i>basis op orde</i>	1F	1F	minimum eind po
	<i>goede aansluiting</i>	2F	1S	voor een goede start op vmbo-t, havo, vwo
vo	<i>basis op orde</i>	2F	2F	eind vmbo-bb, vmbo kb
	<i>goede aansluiting</i>	3F	2S	eind vmbo-gt
		3F	3S	eind havo
		4F	3S	eind vwo

Het is goed om op te merken dat de reikwijdte van het Masterplan basisvaardigheden verder gaat dan deze twee meetbare beleidsdoelen. Zo hebben deze doelen betrekking op de leerlingen in het regulier onderwijs, terwijl het Masterplan er ook is voor het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs. Voor deze leerlingen geldt het doel dat zij zoveel als mogelijk het fundamentele niveau beheersen. Ook voor burgerschap en digitale geletterdheid zijn op dit moment nog geen meetbare doelen. Aan de hand van de kerndoelen wordt binnenkort bepaald welke beleidsdoelen we voor deze basisvaardigheden nastreven.

Onderdeel van een breder onderzoeksprogramma

De monitor basisvaardigheden is onderdeel van een breder onderzoeksprogramma gericht op het Masterplan basisvaardigheden.² Het onderzoeksprogramma zorgt voor:

1. Zicht op de implementatie en het effect van de subsidieregeling verbetering basisvaardigheden.
2. Zicht op de implementatie en het effect van de beleidsmaatregelen van het Masterplan.
3. Zicht op de ontwikkeling van de prestaties van leerlingen op de vier basisvaardigheden (*monitor basisvaardigheden*).
4. Het vergroten van wetenschappelijke kennis over bewezen effectieve interventies.

Over de uitvoering en het effect van de verschillende beleidsmaatregelen wordt de Kamer twee keer per jaar geïnformeerd in de voortgangsbrieven over het Masterplan basisvaardigheden.

Verhouding tot de Staat van het Onderwijs en de voortgangsrapportage NP Onderwijs

Ook de Inspectie van het Onderwijs (inspectie) rapporteert in de Staat van het Onderwijs in het voorjaar over de prestaties van leerlingen. De data en onderzoeken die de inspectie daarvoor gebruikt, overlappen deels met deze monitor. Omdat het voor het Masterplan belangrijk is om steeds zo snel als mogelijk te beschikken over de kennis over de ontwikkeling van de basisvaardigheden, is ervoor gekozen om in het najaar een monitor basisvaardigheden uit te brengen. Ook inhoudelijk zijn er verschillen tussen beide producten. Zo worden de prestaties van leerlingen door de inspectie in een breder perspectief geplaatst: er wordt bijvoorbeeld ook stilgestaan bij thema's zoals onderwijskwaliteit, kwaliteit van besturen en kansengelijkheid. De vele flankerende themaonderzoeken die de inspectie in het kader van het stelseltoezicht jaarlijks uitvoert, dragen bij aan de duiding van de ontwikkelingen.

De monitor basisvaardigheden bouwt voort op het ritme van rapporteren over de prestaties van leerlingen, waar in 2021 in het kader van het NP Onderwijs door OCW mee is gestart. Tussen de voortgangsrapportage van NP Onderwijs en deze monitor is daardoor ook enige overlap. Omdat het perspectief, de onderzoeksvragen en de scope van beide programma's op belangrijke aspecten van elkaar verschillen, worden de twee monitors voorlopig naast elkaar uitgebracht.

1.2

Toelichting op de belangrijkste bronnen

De analyse door de onderzoekers van het Nationaal Cohortonderzoek Onderwijs

Veel scholen in het po nemen binnen hun leerlingvolgsysteem (lvs) twee keer per jaar genormeerde toetsen af bij leerlingen in groep 3 tot en met groep 7. In deze toetsen staan de vaardigheden begrijpend lezen, spelling en rekenen-wiskunde centraal. Scholen gebruiken deze informatie primair om zicht te houden op de ontwikkeling van hun leerlingen. Met het Nationaal Cohortonderzoek Onderwijs (NCO) krijgen scholen meer inzicht in hun situatie ten opzichte van vergelijkbare scholen. Ook maakt het NCO onderzoek makkelijker en minder belastend voor scholen.

Een groot deel van de po-scholen (circa 45%) neemt inmiddels deel aan de lvs-module van het NCO. Binnen NCO worden lvs-data gekoppeld aan registerdata van DUO en het CBS.³ Hierdoor is het mogelijk om verbanden te leggen met achtergrondkenmerken van leerlingen, zoals de opleiding en het inkomen van hun ouders. Deze koppeling dient meerdere doelen:

- Het rapporteren aan besturen en scholen over de voortgang van hun leerlingen ten opzichte van het landelijk gemiddelde en vergelijkbare scholen.
- Het mogelijk maken van analyses op stelselniveau.
- Het verrichten van wetenschappelijk onderzoek.

Voor deze monitor zijn de onderzoekers van NCO gevraagd om de ontwikkeling van de vaardigheidsscores van leerlingen van schooljaar 2017/2018 tot en met schooljaar 2022/2023 in kaart te brengen. Daarin zijn dus ook de coronajaren meegenomen. Ook kijken de onderzoekers naar de verschillen tussen groepen leerlingen en scholen. In deze monitor worden de belangrijkste bevindingen van het NCO samengevat. Voor de verdiepende analyses verwijzen wij naar het beleidsrapport en de factsheets van het NCO, die tegelijk met deze monitor verschijnen.⁴

Analyse door Cito van de prestaties in de onderbouw van het voortgezet onderwijs

Cito analyseert de ontwikkeling van de vaardigheidsscores van leerlingen voor Nederlands leesvaardigheid, Nederlands woordenschat en rekenen-wiskunde in de eerste drie leerjaren van het voortgezet onderwijs. Zij doen dit voor de periode 2018/2019 en 2022/2023 op basis van toetsresultaten van leerlingen die toetsen maken uit het Cito leerlingvolgsysteem.⁵ De volgsysteemtoetsen worden aan het eind van de leerjaren 1 tot en met 3 afgenomen. Ook maken leerlingen in het eerste leerjaar vaak een toets bij de start van het schooljaar. De groep leerlingen waarvan de toetsresultaten zijn gebruikt, zijn over het algemeen representatief wanneer gekeken wordt naar een aantal schoolkenmerken (gemiddeld cijfer op het centraal examen, achterstandsscore, schoolgrootte, denominatie) en regionale kenmerken (stedelijkheid, provincie). Ook zijn de groepen leerlingen vergelijkbaar met elkaar over de onderzochte schooljaren heen. Het onderzoeksrapport van Cito verschijnt tegelijk met deze monitor.⁶

Kanttekening

Een belangrijke kanttekening bij de monitor basisvaardigheden is dat we niet over alle leerlingen of (deel)vaardigheden evenveel gegevens hebben. Dit betekent niet dat deze leerlingen of (deel)vaardigheden minder belangrijk zijn bij de uitvoering van het Masterplan. Waar mogelijk proberen we aan de hand van wat we weten uit bijvoorbeeld de peilingsonderzoeken van de inspectie een zo breed mogelijk beeld te geven.

Nationale en internationale peilingsonderzoeken

De peilingsonderzoeken die periodiek door de inspectie en in internationaal verband worden uitgevoerd, geven een beeld van de langlopende ontwikkeling en geven ook meer zicht op onderliggende vaardigheden en vaardigheden die niet worden getoetst met het lvs of de eindtoets. Op nationaal niveau voert de inspectie peilingsonderzoeken uit. Naast nationale peilingsonderzoeken participeert Nederland ook in verschillende internationale peilingsonderzoeken. Deze onderzoeken geven een goed beeld van de ontwikkeling van vaardigheidsniveaus over de jaren heen en laten ook zien hoe Nederland het doet ten opzichte van andere landen.

“Bij taal en rekenen is het leerlingvolg-systeem een belangrijk instrument. Die toetsen nemen we al jaren af, maar we zijn ons er nu bewust van geworden dat daar veel meer informatie in zit. We gaan nu veel meer de diepte in.”

Jolanda Vink

voormalig directeur van vmbo De Joost in Leerdam
(sinds schooljaar 2023/2024 met pensioen)

High-stakes toetsen en low-stakes toetsen

De uitkomsten van de verschillende onderzoeken lijken elkaar soms tegen te spreken. Zo zien we dat leerlingen in het basisonderwijs veel betere prestaties laten zien op de eindtoets in groep acht dan op de peilingsonderzoeken die de inspectie ook in groep acht afneemt. Dit verschil valt waarschijnlijk grotendeels te verklaren door het verschil tussen high-stakes en low-stakes toetsen. Aan de peilingsonderzoeken zijn voor de leerling geen consequenties verbonden, terwijl de eindtoets een belangrijke pijler is bij de selectie voor het vervolgonderwijs. Het verschil in prestaties op een low-stakes en een high-stakes toets is een bekend fenomeen dat al veel is onderzocht. In de high-stakes conditie blijken leerlingen aanzienlijk hoger te scoren dan in de low-stakes conditie.

1.3 Leeswijzer

Hoofdstukindeling op basis van de vier basisvaardigheden

De monitor basisvaardigheden geeft voor iedere basisvaardigheid de stand van zaken weer (hoofdstuk 3 tot en met 6). Zo ontstaat per vaardigheid een sectoroverstijgend beeld. Ook kan zo de analyse van periodieke toetsing (lvs, eindtoetsing) in samenhang met peilingsonderzoek worden bekeken. Alle hoofdstukken over de basisvaardigheden zijn daardoor zelfstandig leesbaar. Omdat dit per sector een enigszins versnipperd beeld oplevert, wordt in hoofdstuk 2 ook een overkoepelend beeld gegeven van de belangrijkste uitkomsten en de voortgang op de beleidsdoelen.

Veel voorkomende afkortingen:

bo	basisonderwijs
inspectie	Inspectie van het Onderwijs
po	primair onderwijs
lvs	leerlingvolgsysteem
NCO	Nationaal Cohortonderzoek Onderwijs
sbo	speciaal basisonderwijs
so	speciaal onderwijs
vo	voortgezet onderwijs
vso	voortgezet speciaal onderwijs

2. Overkoepelend beeld

Dalende trend bij taal en rekenen-wiskunde is versterkt tijdens de coronapandemie

De monitor basisvaardigheden laat zien dat leerlingen, met name in het vo, nog worstelen met de gevolgen van de coronapandemie. De dalende trend in leerprestaties, die we voor de pandemie al zagen, is sinds de periode van schoolsluitingen versterkt.

Herstel in basisonderwijs na de coronapandemie zet door

De prestaties aan het einde van het schooljaar 2022/2023 laten zien dat leerlingen in het basisonderwijs zich herstellen. Daarbij geldt wel dat de prestaties in de hogere groepen voor leesvaardigheid en rekenen nog niet op het niveau zijn van voor corona. Bij spelling zijn de prestaties eind 2022/2023 weer op het niveau van voor de pandemie.

Voortgezet onderwijs: daling in de onderbouw, stabilisatie in de bovenbouw

Het beeld in het voortgezet onderwijs is zorgelijker dan in het basisonderwijs. De prestaties van leerlingen in de onderbouw zijn aan het einde van het schooljaar 2022/2023 bij Nederlands en rekenen-wiskunde nog verder gedaald ten opzichte van het voorgaande schooljaar. De vaardigheid van leerlingen in 2023 laat bij Nederlands en wiskunde wel voorzichtige stabilisatie zien in vergelijking met een jaar eerder. Van herstel naar het niveau van voor de pandemie is echter nog geen sprake.

“We zouden onze leerlingen/jongeren tekort doen als we onze focus alleen pedagogisch houden en niet bijstellen naar óók de basisvaardigheden. Dan zouden we hen niet voldoende voorbereiden op de doorstroom na de Wijnberg.”

René Schade
directeur De Wijnberg voor (voortgezet)
speciaal onderwijs in Venlo

Beleidsdoelen einde basisonderwijs: met name bij rekenen sprake van een grote uitdaging

In mei hebben we vastgesteld welke doelen we met het Masterplan basisvaardigheden willen bereiken aan het einde van het schooljaar 2027/2028. We stelden toen dat alle basisschoolleerlingen het fundamentele niveau (*basis op orde*) moeten halen, en de leerlingen die naar vmbo-t, havo en vwo doorstromen ook het streefniveau moeten halen (*aansluiting op orde*). Aan de hand van de eindtoets weten we hoe groot deze opgave is. Met name bij rekenen is het gat tussen de streefwaarde en hoe leerlingen er nu voorstaan groot. Bij lezen wordt de streefwaarde al bijna gehaald. Tabel 2 laat zien waar de leerlingen aan het einde van het schooljaar 2022/2023 staan ten opzichte van de beleidsdoelen.

Tabel 2 – Percentage leerlingen dat aan het einde van groep 8 in 2022/2023 het fundamentele niveau (basis op orde) en het streefniveau niveau behaalt (aansluiting op orde) afgezet tegen de doelen voor 2027/2028

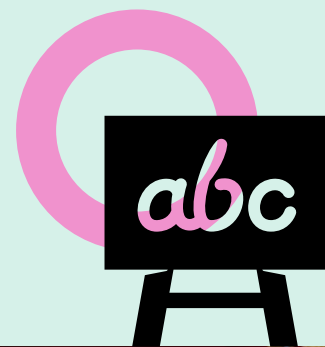
	Streefwaarde	Lezen	Taalverzorging	Rekenen
<i>basis op orde</i>	≈100%	98%	97%	93%
<i>goede aansluiting</i>	≈75%	74%	63%	45%

Beleidsdoelen einde voortgezet onderwijs: beperkt zicht op referentieniveaus

Voor het voortgezet onderwijs is het lastiger om vast te stellen in hoeverre de beleidsdoelen gehaald worden. Bij het bepalen van de doelen zijn de referentieniveaus als vertrekpunt genomen, en die worden bij de eindexamens niet rechtstreeks getoetst. Kijken we naar de situatie in de onderbouw van het voortgezet onderwijs, dan zien we aan het einde van leerjaar drie dat bij een aanzienlijk deel van de leerlingen de basis nog niet op orde is. Dit geldt met name voor het vmbo-bb en vmbo-kb. Hoewel we dit met de nodige voorzichtigheid moeten stellen, lijkt het aannemelijk dat zij ook na het eindexamen het fundamentele niveau nog niet beheersen.

3. Taal

3.1

Inleiding

Wat verstaan we onder taal?

In het publieke debat worden de taalprestaties van leerlingen vaak vernauwd tot leesvaardigheid. In het kader van het Masterplan basisvaardigheden zijn de kerndoelen Nederlands onze leidraad. Taal bestaat uit: leesvaardigheid, mondelinge taalvaardigheid, schrijfvaardigheid en taalverzorging.

Een mix van bronnen en meetmomenten voor een breed beeld

In dit hoofdstuk presenteren we de beschikbare gegevens voor taal in het po en vo. Een belangrijke opmerking daarbij is dat de bronnen sterk van elkaar verschillen qua meetmoment. Een deel van de bronnen is ouder, terwijl de analyses op basis van de lvs-toetsen en de analyses van de eindtoets en eindexamens zeer actueel zijn.

“Taal, lezen, spelling: het is heel belangrijk! De monitoring laat ons als school zien dat we daar echt een taak hebben. Een bepaalde populatie leest bijvoorbeeld niet thuis. Als je de hiaten met monitoring zichtbaar maakt, weet je als school wat je moet aanpakken. Vervolgens brengen we in kaart wat kan en wat we al doen. Het is heel belangrijk om het team bij het proces te betrekken. Dat voorkomt weerstand en motiveert.”

Mijke Pleijhuis

directeur van basisschool De Leemstee in Oldenzaal

3.2

Het beeld in het basisonderwijs op basis van leerlingvolgsystemen

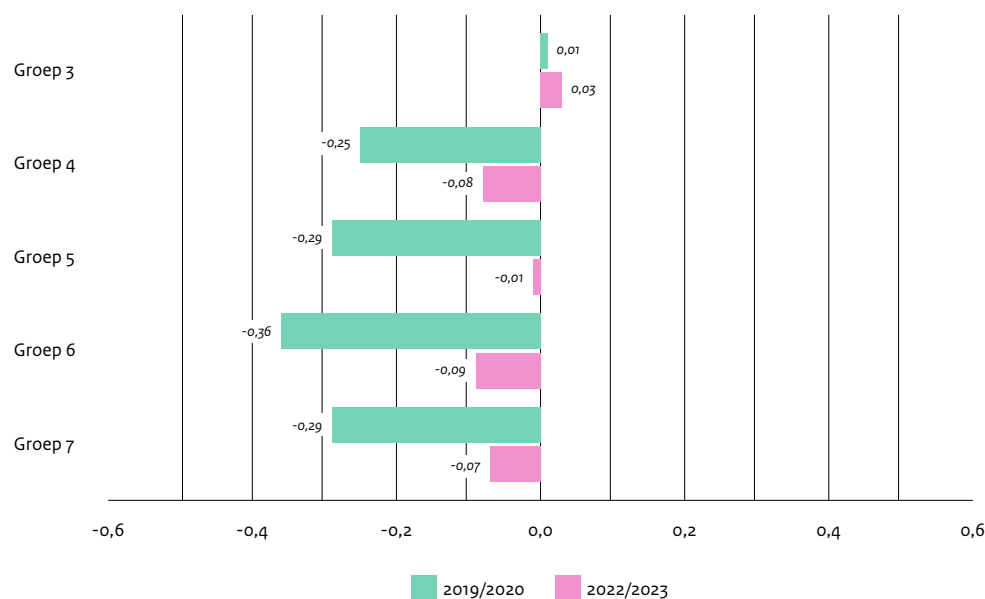
NCO geeft inzicht in leesvaardigheid en spelling in groep 3 t/m 7

De onderzoekers van NCO zijn door OCW gevraagd om voor het Masterplan basisvaardigheden de ontwikkeling van de vaardigheidsscores van leerlingen van schooljaar 2017/2018 tot en met schooljaar 2022/2023 in kaart te brengen. Zij hebben daarvoor de scores op de E-toetsen die aan het eind van het schooljaar worden afgenomen met elkaar vergeleken. Hierin zijn dus ook de coronajaren meegenomen.

Begrijpend lezen groep 3 t/m 7: gedeeltelijk herstel na corona

De gemeten vaardigheidsscores begrijpend lezen laten een forse daling zien aan het eind van het schooljaar 2019/2020. In maart 2020 sloten scholen voor het eerst de deuren. Opvallend genoeg deden de leerlingen in groep 3 het dat jaar niet slechter. In schooljaar 2020/2021 is duidelijke sprake van herstel, dat aanhoudt in de schooljaren erna. Voor groep 3 en 5 zijn eind schooljaar 2022/2023 eigenlijk geen betekenisvolle verschillen meer te zien in de vaardigheidsscores ten opzichte van de niveaus voor corona. In groep 4, 6 en 7 blijft de leesvaardigheid wel achter bij het niveau van voor de pandemie. Uitgedrukt in standaarddeviaties kunnen de dalingen in deze groepen ten opzichte van pre-corona als middelgrote effecten bestempeld worden. Zie figuur 1 voor de effectgroottes per schooljaar, afgezet tegen het gemiddeld niveau in de twee schooljaren voor corona. NCO heeft ook gekeken naar de referentieniveaus die leerlingen aan het einde van groep 6 en 7 behalen. Om de omvang van de geschatte effecten beter te kunnen duiden, gaan wij uit van het volgende: Kraft (2020) spreekt van een klein effect bij effecten van $<0,05$ standaarddeviatie, een middelgroot effect bij effecten tussen de $0,05$ en $0,20$ standaarddeviatie, en van een groot effect bij effecten groter dan $0,20$ standaarddeviatie.⁷

Figuur 1 - Begrijpend lezen groep 3 t/m 7: gestandaardiseerde vergelijking vaardigheidsscores E-toets schooljaren 2019/2020 en 2022/2023 met de gemiddelde vaardigheidsscore pre-corona uitgedrukt in standaarddeviatie (sd) (bron: NCO 2023)

Spelling groep 3 t/m 7: geen verschil meer met precorona

De gemeten vaardigheidsscores spelling laten dalingen zien in schooljaar 2019/2020 ten opzichte van de jaren vóór corona. De dalingen in de leerprestaties zijn vanaf groep 4 groot te noemen. Ook op dit vlak zien we duidelijk de effecten van de eerste schoolsluiting. In schooljaar 2020/2021 is een fors herstel te zien in de vaardigheidsscores, dat aanhoudt in de schooljaren erna. Eind schooljaar 2022/2023 is er geen sprake meer van betekenisvolle verschillen in de vaardigheidsscores ten opzichte van de scores precorona.

Instroomniveau in groep 3

Het instroomniveau in groep 3, gemeten bij de eerste lvs-toetsen die in groep 3 worden afgenomen, laat een relatief stabiel beeld zien bij begrijpend lezen. Bij spelling is sprake van een daling over de jaren heen. In het schooljaar 2021/22 was de gemiddelde score van de groep 3 leerlingen 158, vier jaar eerder was dat nog 164.⁸

“Wij waren al een aantal jaar op zoek naar middelen voor aanvullend lesmateriaal voor taalonderwijs bij kleuters. Want juist in de onderbouw is de instroom van leerlingen met een taalachterstand groot. Met de subsidie verbetering basisvaardigheden konden we dat aanschaffen. Mooie bijkomstigheid is dat de werkdruk van de leraren verlicht wordt, omdat zij nu minder voorbereidingstijd nodig hebben.”

Yusuf Altuntas

directeur van de Islamitische basisschool Elif in Amsterdam

3.3

Eindtoets schooljaar 2022/2023

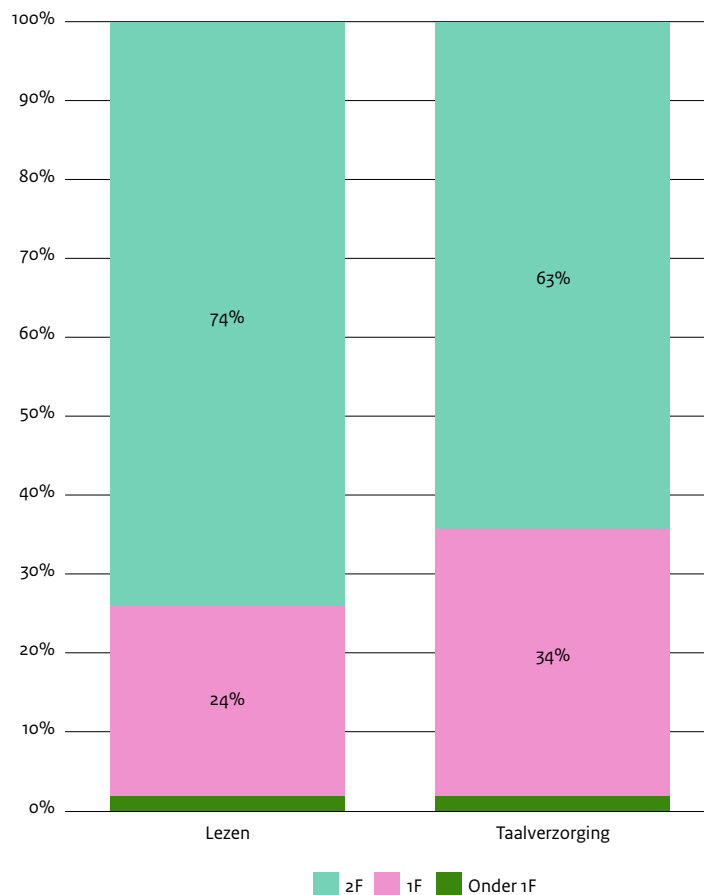
Beleidsdoel leesvaardigheid zo goed als behaald

De eindtoets van 2023 laat zien dat de beleidsdoelen voor het schooljaar 2027/2028 voor lezen al zo goed als behaald worden. Bijna alle basisschoolleerlingen (98%) beheersten aan het einde van groep 8 in ieder geval het fundamentele niveau van 1F voor lezen (zie figuur 2). Het meer geavanceerd streefniveau 2F werd door 74% van de leerlingen behaald. Dit percentage ligt een fractie hoger dan in 2022, maar dat verschil is niet noemenswaardig.⁹ Aangezien zo'n driekwart van de leerlingen jaarlijks de overgang maakt van het po naar het vmbo-t, havo of vwo, is dat ook het aandeel leerlingen dat in ieder geval het referentieniveau 2F moet halen.

De basis bij taalverzorging is bijna op orde, het streefniveau nog niet

Ook bij taalverzorging (o.a. spelling) zien we dat bijna alle leerlingen bij de eindtoets van 2023 het fundamentele niveau 1F beheersten (97%, zie figuur 2). Het meer geavanceerde streefniveau 2F werd door 63% van de leerlingen behaald, terwijl circa driekwart van de leerlingen jaarlijks doorstroomt naar het vmbo-t, havo of vwo. Zij hebben voor een goede aansluiting op het vervolgonderwijs wel het streefniveau nodig. Vergelijken we 2022 met 2023, dan zien we geen noemenswaardige verschillen in de behaalde referentieniveaus.

Figuur 2 - Referentieniveaus groep 8 basisonderwijs (bron: DUO, 2023)

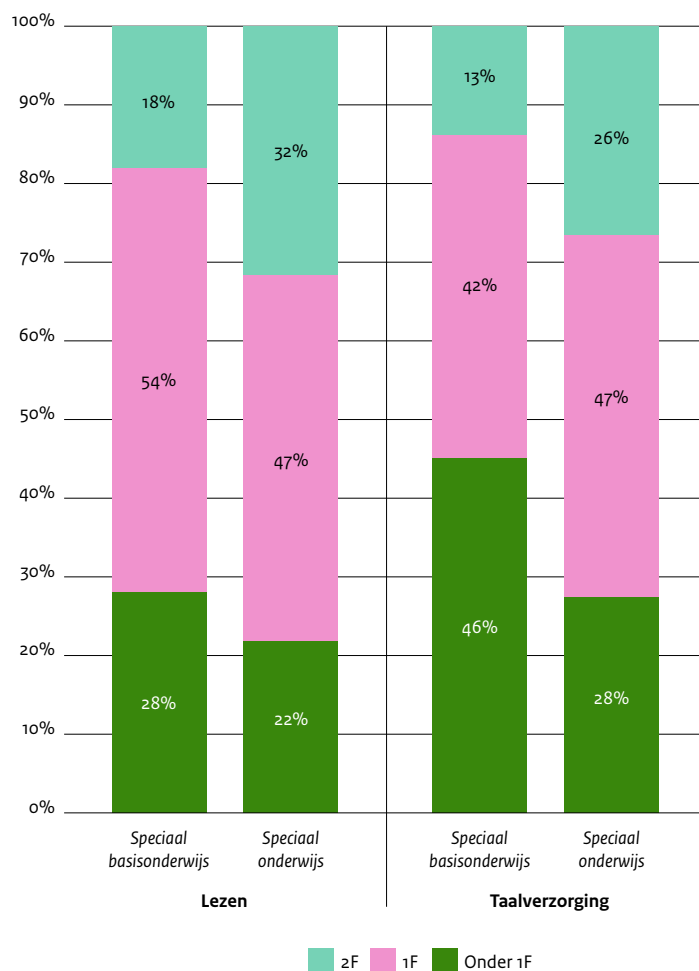

Speciaal (basis)onderwijs: veel leerlingen beheersen de basis niet

Niet alle leerlingen in groep 8 van het sbo maken een eindtoets. In totaal neemt zo'n 15% van de leerlingen niet deel op grond van een ontheffing.¹⁰ 28% van de leerlingen die wel een eindtoets maakt, haalt in 2023 het fundamentele niveau niet. Voor taalverzorging ligt dit aandeel met 46% fors hoger. Een beperkt deel van de leerlingen dat het fundamentele niveau beheerst, haalt ook het streefniveau 2F. In het speciaal basisonderwijs geldt dit voor ongeveer 18% (lezen) en 13% (taalverzorging) van de leerlingen.

In het speciaal onderwijs zien we eenzelfde patroon.¹¹ Wel ligt het percentage leerlingen dat minimaal het fundamentele niveau 1F beheerst iets hoger dan in het sbo. In het speciaal onderwijs beheerst circa driekwart van de leerlingen het fundamentele niveau voor lezen en/of taalverzorging (zie figuur 3). Ook behalen meer leerlingen het streefniveau 2F (32% voor lezen, 26% voor taalverzorging).

Figuur 3 - Referentieniveaus groep 8 speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs (bron: DUO, 2023)

Zoals gezegd in de inleiding, is het ons doel dat zoveel mogelijk leerlingen in het speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs de basis voor taal beheersen. Dit betekent dat zij aan het einde van groep 8 in ieder geval het referentieniveau 1F beheersen. Omdat het hier om een zeer gevarieerde groep leerlingen gaat, is het vooral belangrijk dat scholen per leerling bekijken wat past. De komende jaren zullen we de leerlingen in het gespecialiseerd onderwijs blijven volgen en bekijken welke ontwikkelingen we zien.

3.4

Verdiepend beeld primair onderwijs op basis van peilingsonderzoek

Nationale peilingsonderzoeken

De behaalde referentieniveaus op de eindtoets geven voor alle leerlingen jaarlijks een beeld van de vaardigheid van leerlingen voor lezen en taalverzorging. Dit geeft echter een beperkt beeld van de basisvaardigheid taal. De peilingsonderzoeken die de inspectie uitvoert, geven meer inzicht in andere aspecten van leesvaardigheid.¹² De afgelopen jaren voerde de inspectie de volgende peilingsonderzoeken uit:

- Leesvaardigheid: groep 8 meting in 2020/2021.
- Schrijfvaardigheid: meting in 2018/2019.
- Mondelinge taalvaardigheid: meting in 2017/2018.

Lichte daling in leesvaardigheid

In de meest recente Peil.Leesvaardigheid zijn de jaren 2011 en 2021 vergeleken, daaruit blijkt dat er een lichte achteruitgang is in de leesvaardigheid van groep 8 leerlingen.¹³ Deze meting vond wel plaats kort na de tweede schoolsluiting, wat de resultaten mogelijk enigszins vertekend heeft. Uit het onderzoek blijkt dat met name het aandeel leerlingen dat het streefniveau 2F behaalt met 50% achterblijft. Leerlingen die dit niveau wel halen, zijn vaak minder sterk in het samenvatten van teksten dan in het interpreteren van teksten. Ten opzichte van de eindtoets laat dit onderzoek beduidend slechtere prestaties zien. De meest aannemelijke verklaring hiervoor is dat de eindtoets een belangrijk selectie-instrument voor het voortgezet onderwijs is en als een *high-stake-toets* beschouwd moet worden. Dat geldt niet voor het peilingsonderzoek. Tot slot wijst de inspectie op het belang van de omgeving van leerlingen: leerlingen die buiten schooltijd meer lezen of thuis meer boeken hebben, halen een hogere leesvaardigheid dan leerlingen die dit niet hebben. Een derde van de leerlingen krijgt bijna nooit ondersteuning vanuit huis.

Iets sterkere daling leesvaardigheid in het speciaal basisonderwijs

Tussen 2012 en 2021 daalde ook de leesvaardigheid van leerlingen in het speciaal basisonderwijs. Die daling is iets sterker dan in het basisonderwijs. Waar de verschillen tussen de leesvaardigheidsscores in 2012 en 2021 in het regulier basisonderwijs als klein te beschouwen zijn, gaat het in het speciaal onderwijs om kleine tot middelgrote verschillen. Ook is het verschil tussen de uitkomsten van dit peilingsonderzoek en de eindtoets veel groter. Bij het peilingsonderzoek haalt een aanzienlijk deel van de leerlingen (61%) het fundamentele niveau 1F niet. Uit het onderzoek blijkt ook dat in klassen waar de instructie per niveaugroep of per leerling wordt gegeven een hogere leesvaardigheidsscore wordt behaald.

Naast de vaardigheden van leerlingen, is ook in kaart gebracht wat op school aan leesonderwijs gebeurt. Op meer dan driekwart van de scholen is een taal- of leescoördinator aanwezig. Leesonderwijs wordt vaak ook geïntegreerd in andere vakken en domeinen, zoals wereldoriëntatie. In totaal besteedden leraren in 2021 bijna twee uur per week aan begrijpend lezen. Dit is vergelijkbaar met tien jaar eerder. Bij lessen over begrijpend lezen wordt in de helft van de gevallen instructie per niveau gegeven.

Schrijfvaardigheid blijft al jaren achter

In de meest recente Peil.Schrijfvaardigheid zijn de jaren 2009 en 2019 met elkaar vergeleken.¹⁴ De prestaties van leerlingen zijn in beide metingen grotendeels hetzelfde. Dat de trend stabiel is, wil niet zeggen dat de prestaties op orde zijn. Aan het einde van het basisonderwijs behaalt 73% van de leerlingen het fundamentele niveau 1F en 28% het meer geavanceerde streefniveau 2F. Voor het speciaal basisonderwijs geldt dat 33% van de leerlingen het fundamentele niveau beheerst. Leerlingen die het fundamentele niveau niet halen, zijn met name zwak in het opbouwen van teksten. Over de hele breedte bevatten hun teksten veel niet lopende constructies, spelfouten en interpunctiefouten. Er vanuit gaande dat de verschillende peilingsonderzoeken door leerlingen en scholen even belangrijk worden gevonden, kunnen we stellen dat leerlingen voor schrijven minder vaak het gewenste niveau halen dan voor lezen.

Incidenteel aandacht voor mondelinge taalvaardigheid

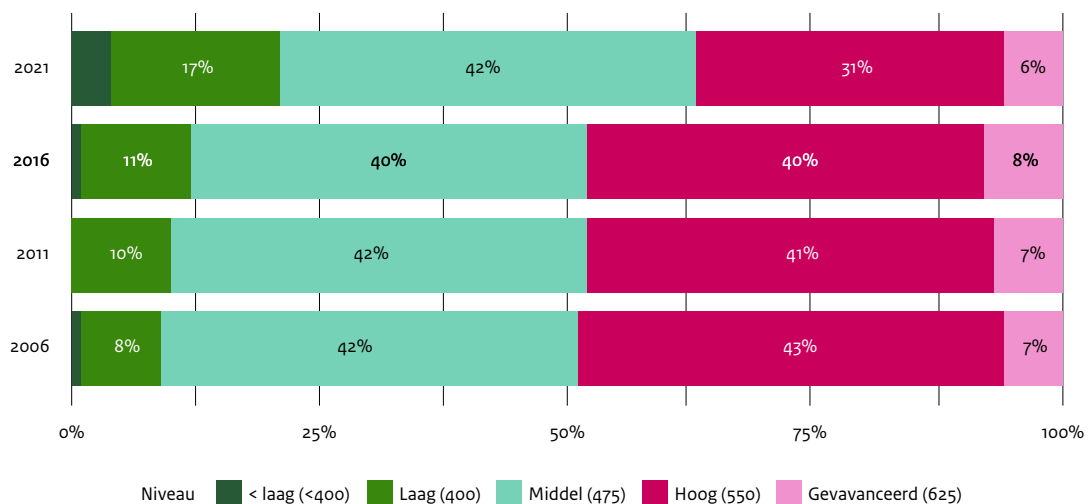
In de meest recente Peil.Mondelinge taalvaardigheid zijn de jaren 2007 en 2018 vergeleken.¹⁵ Hieruit blijkt dat de mondelinge taalvaardigheid van leerlingen in deze periode licht achteruit is gegaan. Het aantal leerlingen dat het streefniveau 2F behaalt voor luisteren (40%) blijft daarbij sterk achter. Aan mondelinge taalvaardigheid wordt in de klas vaak alleen incidenteel aandacht besteed. Er worden ook intentionele activiteiten uitgevoerd, zoals het kijken en luisteren naar tv-fragmenten of het voorlezen van een boek en daar vragen over beantwoorden.

PIRLS 2021: leesvaardigheid van 10-jarigen na pandemie sterk gedaald

Het PIRLS onderzoek (Progress in International Reading Literacy Study) is een internationaal vergelijkend onderzoek dat de leesvaardigheid van leerlingen van 10 jaar test.¹⁶ Scores die leerlingen kunnen behalen in het onderzoek lopen uiteen van 300-700: vanaf 400 punten halen leerlingen het laagste niveau en kunnen zij expliciete informatie uit een tekst halen. Vanaf 475 punten halen leerlingen het gemiddelde niveau en kunnen zij simpele gevolgtrekkingen maken op basis van een gelezen tekst. Vanaf 550 punten halen leerlingen het hoge niveau en kunnen zij teksten interpreteren en de inhoud daarvan integreren in hun eigen kennis. Vanaf 625 punten halen leerlingen het gevorderden niveau en kunnen zij teksten evalueren en kritisch beschouwen.

In 2021 kwam de gemiddelde score van Nederland uit op 527 punten. Dit lag 18 punten lager dan in 2016, toen Nederland gemiddeld 545 punten scoorde.¹⁷ Het is aannemelijk dat deze daling voor een deel te wijten is aan de coronapandemie. De meting vond kort na de tweede schoolsluiting in Nederland plaats. In Figuur 4 is te zien dat zo'n 10% minder leerlingen in 2021 één van de twee hoogste niveaus heeft behaald dan in de eerdere metingen. Meer leerlingen haalden daarentegen het laagste niveau. Een klein deel van de leerlingen haalt ook het laagste niveau niet. In 2006, 2011 en 2016 gaat het om circa 1% van de leerlingen, in 2021 om 4%.

Figuur 4 - Percentage Nederlandse leerlingen dat een PIRLS-niveau heeft gehaald (bron: Gubbels et al. 2023)

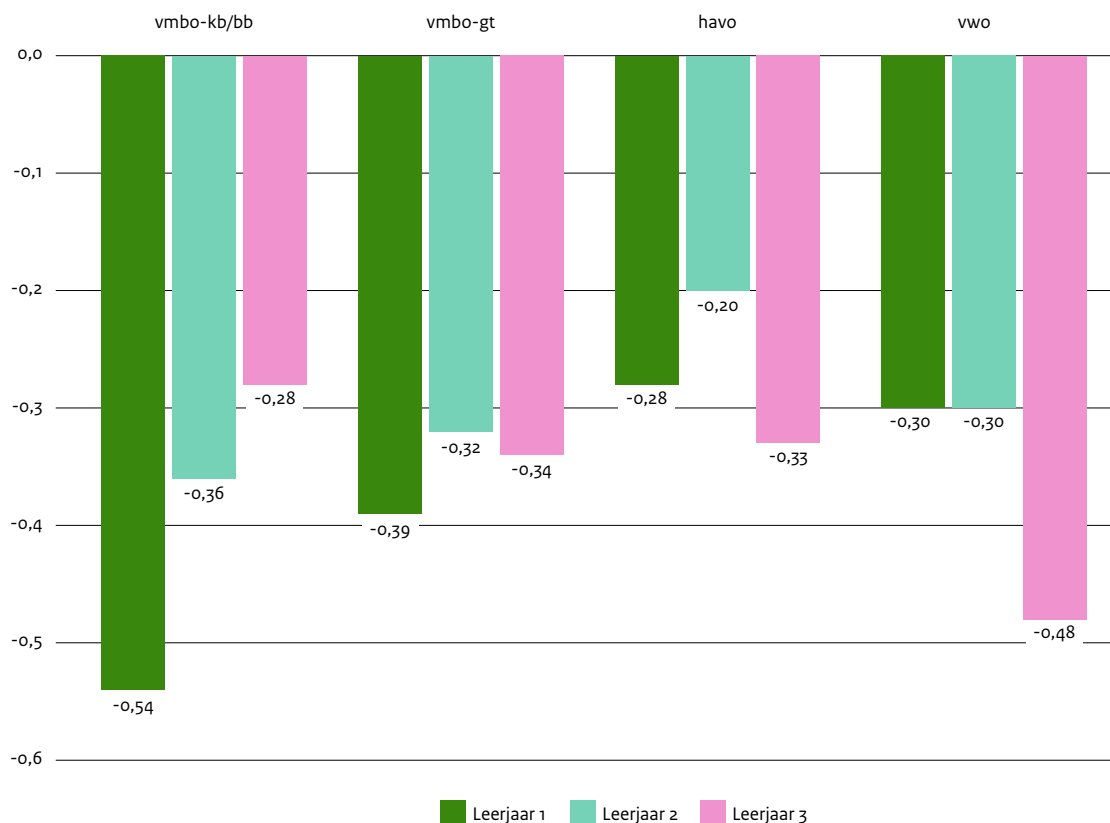
3.5

Beeld onderbouw voortgezet onderwijs op basis van leerlingvolgsystemen

Dalende trend prestaties leesvaardigheid houdt in 2023 aan

Een deel van de vo-leerlingen maakt jaarlijks rond het einde van het schooljaar de toetsen uit het leerlingvolgsysteem van Cito. Cito heeft de prestaties vanaf het laatste pre-coronaschooljaar (2018/2019) vergeleken met de jaren daarna.¹⁸ Hieruit blijkt dat de dalende trend in vaardigheidsscores in leesvaardigheid doorzet tot en met het meest recente schooljaar 2022/2023. De daling tussen 2018/2019 en 2022/2023 kunnen we voor alle leerjaren en schooltypen classificeren als een groot effect (zie figuur 5).

Figuur 5 - Nederlands leesvaardigheid onderbouw vo: gestandaardiseerde vergelijking vaardigheidsscores schooljaar 2022/2023 met 2018/2019 naar leerjaar en schooltype en uitgedrukt in standaarddeviatie (Bron: Cito 2023)

Toelichting bij figuur 5 - $sd > 0,20$ = groot effect; sd tussen 0,05 en 0,20 = middelgroot effect.

Wanneer we de verschillen tussen het schooljaar 2021/2022 en 2022/2023 met elkaar vergelijken, zien we een middelgroot effect bij bijna alle schooltypen en leerjaren. Alleen in leerjaar 3 van het vmbo-kb/bb is geen betekenisvolle daling zichtbaar. De prestaties van leerlingen die de afgelopen jaren in het vo zijn ingestroomd - en bij de start van de pandemie in de bovenbouw van het po zaten - blijven dus achter.

Beheersing referentieniveaus leesvaardigheid daalt

Het beeld van de beheersing van de referentieniveaus weerspiegelt de dalende trend in vaardigheidsscores.¹⁹ Het aandeel onderbouwleerlingen dat de referentieniveaus 2F en 3F haalt, neemt over het algemeen af, en het aandeel leerlingen dat 1F beheerst of daar nog onder blijft, neemt over het algemeen toe. Ter illustratie, aan het eind van leerjaar 2 is het percentage leerlingen dat onder 1F presteert in vmbo-kb/bb gestegen van 24% in 2018/2019 naar 36% en 2022/2023, en in vmbo-gt van 8% naar 16%. Op het havo is het percentage leerlingen dat eind leerjaar 2 minimaal 2F haalt over dezelfde periode gedaald van 83% naar 74% procent, en op het vwo is het percentage dat minimaal 3F haalt gedaald van 61% naar 47%.

Ook bezien over alle schooltypen heen is er sprake van een daling in leesvaardigheid tussen 2018/2019 en 2022/2023 die te typeren valt als een groot effect. Dit heeft Cito alleen kunnen analyseren voor leerjaar 3, aangezien voor dat leerjaar betrouwbaar bekend is in de populatie welk aandeel leerlingen in welk schooltype zit, zodat de resultaten per schooltype gewogen kunnen worden met de populatie-aandelen van leerlingen per schooltype.

Leerlingen op scholen met een hogere achterstandsscore presteren minder goed

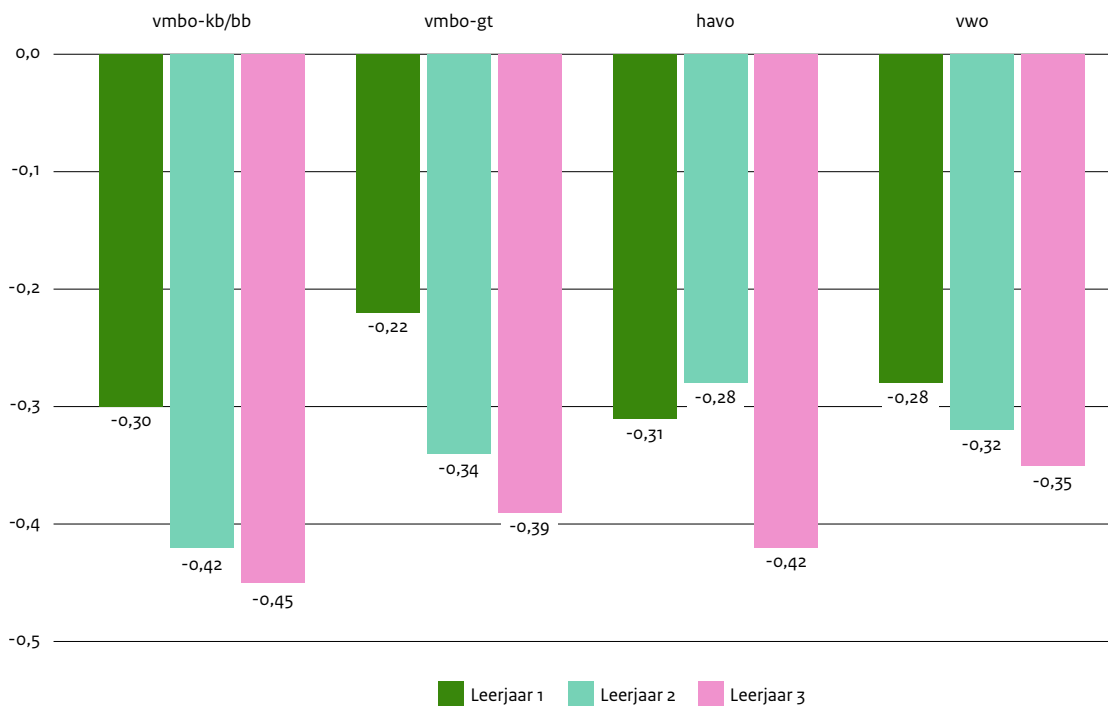
Cito heeft ook gekeken naar verschillen in vaardigheidsscores tussen schoolvestigingen naar achterstandsscore.²⁰ Dan valt op dat de gemiddelde score op Nederlands leesvaardigheid (en ook op Nederlands woordenschat en rekenen-wiskunde) afneemt naarmate de achterstandsscore hoger is. Bij de verdeling van de subsidie verbetering basisvaardigheden 2023 hebben scholen met een hoge achterstandsscore voorrang gekregen.

Dalende trend Nederlands woordenschat houdt aan

Ook bij Nederlands woordenschat zet de dalende trend in vaardigheidsscores sinds de coronapandemie nog steeds door. De daling tussen 2018/2019 en 2022/2023 kan voor alle leerjaren en schooltypen worden bestempeld als een groot effect (zie figuur 6). Ook wanneer we kijken naar de ontwikkeling tussen 2021/2022 en 2022/2023 zien we voor alle schooltypen en leerjaren een daling die te typeren valt als een middelgroot effect.

Figuur 6 - Nederlands woordenschat onderbouw vo: gestandaardiseerde vergelijking vaardigheidsscores schooljaar 2022/2023 met 2018/2019 naar leerjaar en schooltype en uitgedrukt in standaarddeviatie (Bron: Cito 2023)

Toelichting bij figuur 6: $sd > 0,20$ = groot effect; sd tussen 0,05 en 0,20 sd = middelgroot effect.

3.6

Eindexamen Nederlands

Minder onvoldoendes voor centraal eindexamen Nederlands

Het aandeel vwo- en havo-leerlingen dat een onvoldoende haalt op het centraal eindexamen Nederlands is in 2023 lager dan vorig jaar, en ook lager dan in 2019; 18,4% van de vwo-leerlingen en 18,9% van de havo-leerlingen behaalde een onvoldoende. Op het vmbo zien we een wisselend beeld, maar ook hier is het aandeel onvoldoendes over het algemeen vergelijkbaar met 2019. De meeste examenkandidaten die een onvoldoende behalen (circa 90%) haalt geen dikke onvoldoende, maar een cijfer tussen de 4,5 en 5,5. Doordat eindexamenkandidaten voor hun schoolexamen veel vaker een voldoende halen, behaalt tussen de 90 en 95% van de leerlingen gemiddeld een voldoende voor Nederlands.

Het gemiddelde eindcijfer is met uitzondering van 2020 in de afgelopen jaren vrij stabiel (zie tabel 3). Dat jaar was een bijzonder jaar, want in 2020 werd vanwege de coronapandemie geen centraal eindexamen afgenomen. Vanaf 2021 geldt dat door de veranderde normering van de centrale eindexamens trends in centrale examens en eindcijfers niet één-op-één kunnen worden geïnterpreteerd als een directe toename of afname van de vaardigheid van de examenkandidaten.²¹

Tabel 3 - De gemiddelde eindcijfers Nederlands van 2017 t/m 2023, per examenniveau (bron: DUO, 2023)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
vwo	6,46	6,47	6,48	6,76	6,56	6,44	6,47
havo	6,36	6,32	6,31	6,50	6,30	6,27	6,37
vmbo-gt	6,37	6,40	6,42	6,56	6,38	6,38	6,38
vmbo-kb	6,38	6,33	6,37	6,54	6,43	6,42	6,43
vmbo-bb	6,61	6,55	6,55	6,44	6,53	6,59	6,58

Lager vaardigheidsniveau bij eindexamen Nederlands sinds corona

Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) en Stichting Cito hebben net als in 2021 en 2022 het daadwerkelijke vaardigheidsniveau van examenleerlingen onderzocht. Hieruit blijkt dat de vaardigheid van examenleerlingen sinds 2021 duidelijk lager is dan voor de start van de pandemie. In 2023 gaat het om een daling van circa 0,25 cijferpunt, gemiddeld gezien voor alle onderwijsniveaus. Er is geen sprake van een verdere daling ten opzichte van 2021 en 2022, maar ook niet van een significante verbetering.

3.7

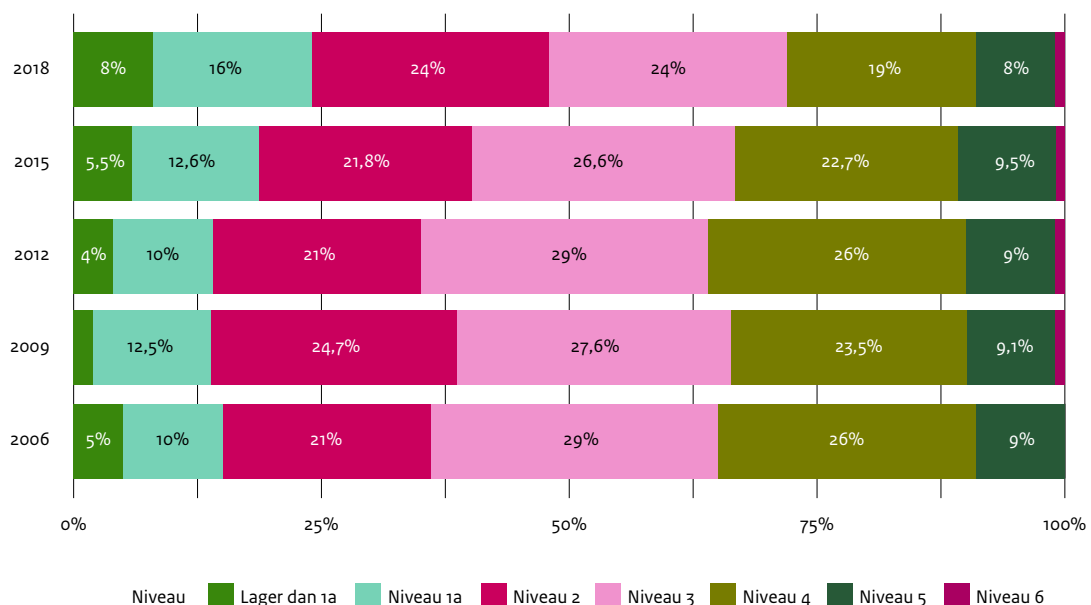
Verdiepend beeld voortgezet onderwijs op basis van peilingsonderzoek

PISA-2018: gemiddelde leesvaardigheid 15-jarigen daalt

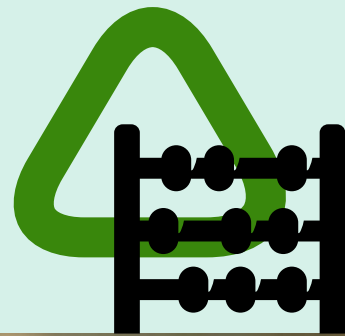
Het PISA-onderzoek (Programme for International Student Assessment) is een internationaal vergelijkend onderzoek dat (onder andere) de leesvaardigheid van 15-jarigen test.²² Scores voor het onderzoek hebben geen vaststaande onder- en bovengrens. Wel wordt de leesvaardigheid in zes niveaus ingedeeld. Vanaf 335 punten halen leerlingen het niveau 1a en kunnen ze de letterlijke betekenis van korte passages begrijpen. Vanaf 407 punten halen leerlingen niveau 2 en kunnen ze simpele gevolgtrekkingen maken op basis van een gelezen tekst. Vanaf 480 punten halen leerlingen het niveau 3 en kunnen ze teksten interpreteren en de inhoud daarvan integreren in hun eigen kennis. Vanaf 553 punten halen leerlingen het niveau 4 en kunnen ze teksten evalueren en kritisch beschouwen. Vanaf 626 punten halen leerlingen het niveau 5 en kunnen ze lange teksten begrijpen en doorgronden. Vanaf 698 punten halen leerlingen het niveau 6 en kunnen ze lange abstracte teksten begrijpen en doorgronden.

In 2018 kwam de gemiddelde score van Nederlandse 15-jarigen uit op 485 punten. Dit lag 18 punten lager dan in 2015, toen Nederlandse leerlingen gemiddeld 503 punten scoorde.²³ Figuur 7 laat zien dat in 2018 met name minder leerlingen niveau 3 of 4 behaalden. Meer leerlingen behaalden niet niveau 2. Dit niveau wordt door de OESO beschouwd als het minimale niveau dat nodig is om mee te kunnen komen in de samenleving. Bijna een kwart van de 15-jarige leerlingen beheerst volgens deze maatstaf op die leeftijd dus nog niet het niveau dat nodig is om mee te kunnen doen in de samenleving. PISA heeft in 2022 opnieuw onderzoek gedaan. De resultaten van dit onderzoek zullen op 5 december 2023 verschijnen.

Figuur 7 – Percentage 15-jarigen dat een PISA-niveau heeft behaald (bron: Gubbels et al. 2019)

4. Rekenen- wiskunde

4.1

Inleiding

Wat verstaan we onder rekenen-wiskunde?

De huidige kerndoelen beschrijven rekenen-wiskunde als volgt: Wiskundig 'geletterd' en gecijferd zijn, houdt in dat leerlingen een samenhangend inzicht hebben in getallen, maatzin en ruimtelijk inzicht hebben, een repertoire van parate kennis hebben, belangrijke referentiegetallen en -maten kennen, karakteristieke voorbeelden en toepassingen en routine in rekenen kennen en begrip hebben van meten en meetkunde. Meetkunde betreft ruimtelijke oriëntatie, het beschrijven van verschijnselen in de werkelijkheid en het redeneren op basis van ruimtelijk voorstellingsvermogen in twee en drie dimensies. In deze monitor sluiten we zoveel mogelijk aan op deze definitie van rekenen-wiskunde.

Een mix van bronnen en meetmomenten voor een breed beeld

In dit hoofdstuk presenteren we de beschikbare gegevens voor rekenen-wiskunde in het po en vo. Een belangrijke opmerking daarbij is dat de bronnen sterk van elkaar verschillen qua meetmoment. Een deel van de bronnen is ouder, terwijl de analyses op basis van de lvs-toetsen en de analyses van de eindtoets en eindexamens zeer actueel zijn.

“Wij zijn nu in de gelegenheid om met de leerlingen diagnostische gesprekken over rekenen te voeren. Daar was eerder geen ruimte voor. Per kind duurt dat namelijk al snel driekwartier, als je het goed wilt doen.”

Mijke Pleijhuis

directeur van basisschool De Leemstee in Oldenzaal

4.2

Het beeld in het basisonderwijs op basis van leerlingvolgsystemen

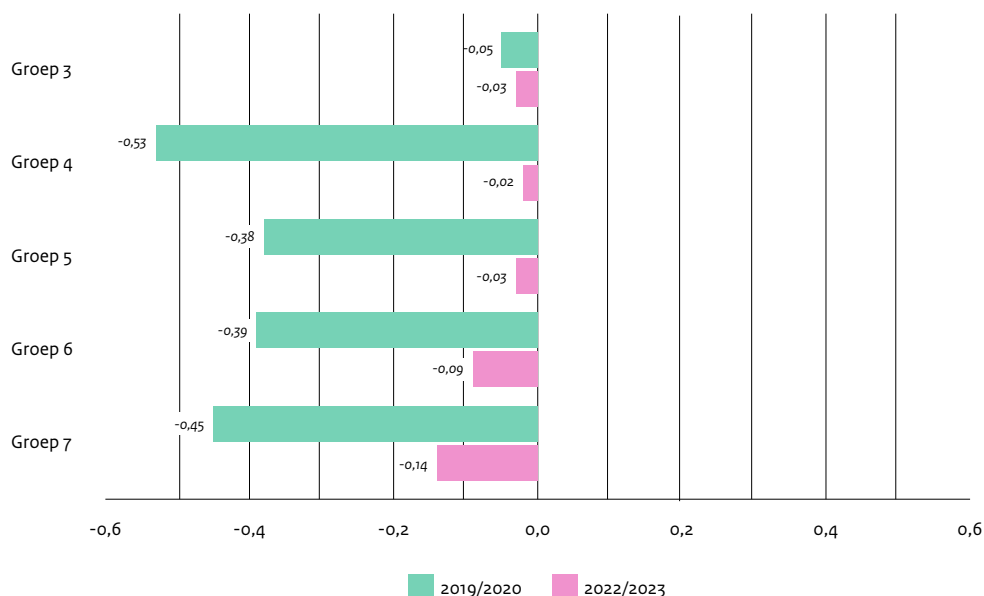
NCO geeft inzicht in rekenen in groep 3 t/m 7

De onderzoekers van NCO zijn door OCW gevraagd om voor het Masterplan basisvaardigheden de ontwikkeling van de vaardigheidsscores van leerlingen van schooljaar 2017/2018 tot en met schooljaar 2022/2023 in kaart te brengen. Zij hebben daarvoor de scores op de E-toetsen die aan het eind van het schooljaar worden afgenomen met elkaar vergeleken. Hierin zijn dus ook de coronajaren meegenomen.

Rekenvaardigheid groep 3 t/m 7: herstel na corona, maar niet in alle groepen

De gemeten vaardigheidsscores rekenen laten een enorme daling zien in schooljaar 2019/2020. Dat geldt voor alle leerjaren 3 tot en met 7. Hier zien we duidelijk het effect van de eerste schoolsluiting. In het schooljaar daarna is het eerste herstel te zien, dat aanhoudt in de schooljaren erna. Voor groep 3 tot en met 5 geldt dat er eind schooljaar 2022/2023 eigenlijk geen betekenisvolle verschillen meer te zien zijn in de vaardigheidsscores ten opzichte van de jaren voor corona. In groep 6 en (nog sterker in) groep 7 blijft de rekenvaardigheid echter wel achter bij het niveau van voor corona. Uitgedrukt in standaarddeviaties gaat het voor beide groepen om middelgrote effecten. Zie figuur 8 voor de effectgroottes per leerjaar, afgezet tegen het gemiddeld niveau in de twee schooljaren voor corona. NCO heeft ook gekeken naar de referentieniveaus die leerlingen aan het einde van groep 6 en 7 behalen. Ook op dat vlak zien we een duidelijke dip in 2019/2020. Bij de laatste meting in 2022/2023 was het percentage leerlingen dat lager dan 1F behaalde overigens nog steeds hoger van voor corona.

Figuur 8 - Rekenvaardigheid groep 3 t/m 7: gestandaardiseerde vergelijking vaardigheidsscores E-toets schooljaren 2019/2020 en 2022/2023 met de gemiddelde vaardigheidsscore pre-corona uitgedrukt in standaarddeviatie (bron: NCO 2023)

Toelichting bij figuur 8: $sd > 0,20$ = groot effect; sd tussen 0,05 en 0,20 = middelgroot effect.

Instroomniveau groep 3

NCO heeft ook gekeken naar de ontwikkeling in het instroomniveau in groep 3, afgemeten aan de prestaties op de eerste toets die in groep 3 wordt afgenomen, halverwege het schooljaar. Het beeld dat daaruit volgt is dat het startniveau rekenen relatief stabiel is.

Verschillen tussen groepen leerlingen

NCO laat zien dat leerlingen van hoogopgeleide ouders, leerlingen uit tweeoudergezinnen en meisjes over het algemeen gemiddeld hogere vaardigheidsscores halen in vergelijking met respectievelijk midden en laagopgeleide ouders, leerlingen uit eenoudergezinnen en jongens. Dat vertaalt zich door in de beheersing van de referentieniveaus. Het percentage leerlingen dat in groep 6 en groep 7 minstens het fundamenteel niveau 1F behaalt is duidelijk hoger bij leerlingen van hoogopgeleide ouders, bij leerlingen uit tweeoudergezinnen en bij meisjes. In vergelijking met jongens behalen meisjes in het bijzonder in groep 4 en 5 gemiddeld hogere vaardigheidsscores.

Verschillen tussen scholen

NCO heeft gekeken of gemiddelde vaardigheidsscores verschillen naar een aantal schoolkenmerken, te weten schoolweging (een maat voor de sociaaleconomische status van de leerlingpopulatie), schoolgrootte en stedelijkheid. Leerlingen op scholen met een lage schoolweging (met veel leerlingen met ouders met een hoge sociaaleconomische status) behalen gemiddeld hogere vaardigheidsscores vergeleken met leerlingen op scholen met een hoge schoolweging (met veel leerlingen met ouders met een lage sociaaleconomische status). Dit ziet NCO ook terug in het percentage leerlingen dat minstens het fundamenteel niveau 1F behaalt in groep 6 en 7. Er zijn echter geen duidelijke verschillen in de gemiddelde absolute vaardigheidsscores en het percentage leerlingen dat het fundamenteel niveau 1F heeft behaald wanneer een uitsplitsing wordt gemaakt naar schoolgrootte en stedelijkheid.

4.3

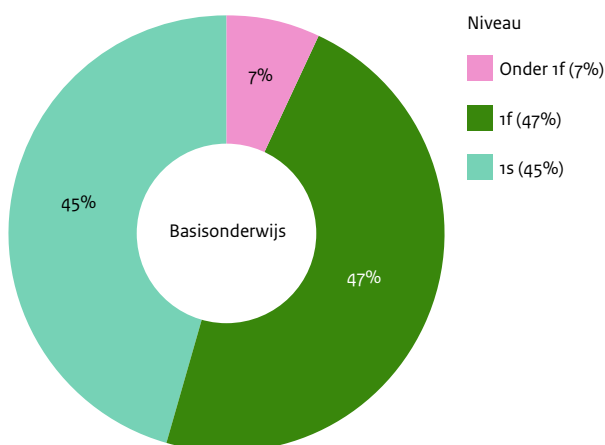
Eindtoets schooljaar 2022/2023

Uitdaging met name groot bij het streefniveau (1S)

De eindtoets van 2023 laat zien dat de beleidsdoelen die voor het schooljaar 2027/2028 zijn geformuleerd, zoals bekend was, voor rekenen-wiskunde nog niet gehaald worden. Een deel van de basisschoolleerlingen, 7%, beheerst aan het einde van groep 8 nog niet het fundamentele niveau 1F (zie figuur 9). Dit is het niveau dat in principe alle leerlingen aan het einde van de basisschool moeten beheersen om met voldoende bagage aan het vervolgonderwijs te beginnen.

Voor het meer geavanceerde streefniveau 1S geldt dat dit door 45% van de leerlingen wordt behaald. Dit is het niveau dat leerlingen nodig hebben om goed voorbereid te beginnen aan het vmbo-t, havo en vwo. Op dit moment stroomt zo'n driekwart van de leerlingen op een van deze niveaus in. Deze cijfers wijken enigszins af van de referentieniveaus die leerlingen bij de eindtoets in 2022 behaalden. Toen haalde 42% van de leerlingen niveau 1S.²⁴

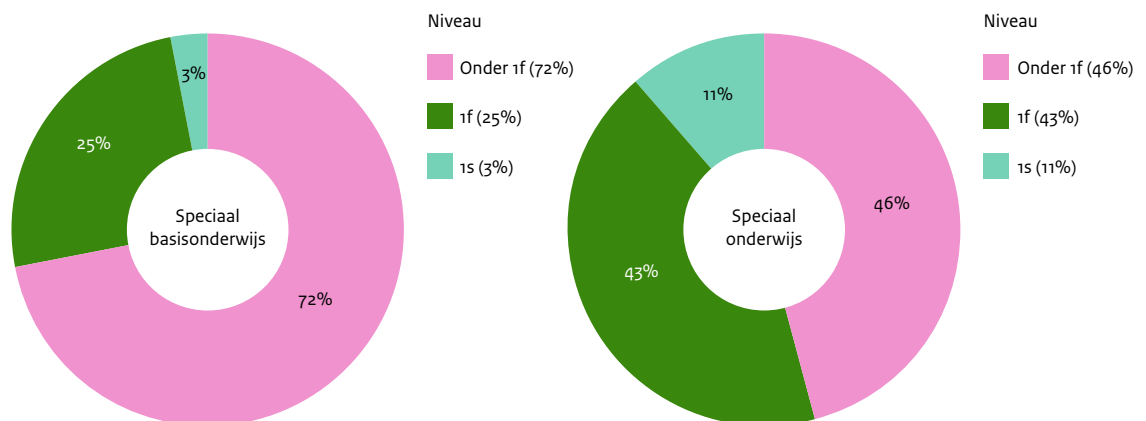
Figuur 9 - Behaalde referentieniveaus groep 8 basisonderwijs voor rekenen-wiskunde (bron: DUO 2023)

Fundamentele niveau wordt vaak niet gehaald in speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs

In het speciaal basisonderwijs maakt zo'n 85% van de leerlingen de eindtoets. Een meerderheid van deze leerlingen beheerst in groep acht nog niet het fundamentele niveau 1F. Het beeld in het speciaal onderwijs is iets positiever: iets meer dan de helft van de leerlingen beheerst het fundamentele niveau voor rekenen-wiskunde. Het aandeel leerlingen dat het streefniveau 1S haalt, is in beide sectoren beperkt, maar wel groter in het speciaal onderwijs dan in het speciaal basisonderwijs. Vergelijken we de eindtoets van 2023 met de toets een jaar eerder dan zien we geen noemenswaardige verschillen.

Figuur 10 - Behaalde referentieniveaus groep 8 sbo en so voor rekenen-wiskunde (bron: DUO 2023)

“Voor rekenen kunnen we, net als voor taal, een beleidsplan gaan maken. Daar is ruimte voor! We kunnen nu doorpakken en het rekenbeleid in de hele school meteen goed opzetten. Dat dat nut heeft, is nu al te zien.”

Yusuf Altuntas
directeur van de Islamitische basisschool Elif in Amsterdam

4.4

Verdiepend beeld primair onderwijs op basis van peilingsonderzoek

Nationale peilingsonderzoeken

De behaalde referentieniveaus op de eindtoets geven op hoofdlijnen een beeld van de rekenvaardigheid van leerlingen. Deze gegevens bieden echter geen inzicht in de beheersing van verschillende onderliggende vaardigheden. Om hier meer inzicht in te geven, voert de inspectie peilingsonderzoeken uit.²⁵

Lichte stijging bij rekenen tussen 2011 en 2019

In het meest recente rapport Peil.Rekenen-Wiskunde worden de jaren 2011 en 2019 vergeleken. Hieruit blijkt dat er een lichte vooruitgang te zien is in de rekenvaardigheid van leerlingen. Het aandeel leerlingen dat het meer geavanceerde niveau 15 haalt, is echter nog altijd beperkt: 33%. Ook het fundamentele niveau wordt door een groep leerlingen niet gehaald. De leerlingen die dit niveau wel halen, zijn vaak relatief sterk in contextgebonden opdrachten, terwijl leerlingen die dit niveau niet halen hier juist minder goed in zijn. Ook is er een sterk verband tussen hoe leerlingen scoren op een rekentoets met een rekenmachine en hun score op een toets zonder rekenmachine.

Uit het onderzoek blijkt verder dat op meer dan de helft van de scholen een rekencoördinator aanwezig is. Ook is het rekenonderwijs vaak geïntegreerd in andere vakken en domeinen, zoals wereldoriëntatie. In totaal besteedden leraren in 2019 ongeveer 5 uur per week aan rekenen. Dit is vergelijkbaar met 2011. Ook concludeert de inspectie dat het belangrijk is wat buiten het klaslokaal gebeurt: leerlingen die thuis meer boeken hebben (als indicator van sociaal-cultureel kapitaal), behalen een hogere rekenvaardigheid dan leerlingen die dit niet hebben. Ten opzichte van de eindtoets laat dit onderzoek slechtere prestaties zien. De meest aannemelijke verklaring hiervoor is het gegeven dat de eindtoets een belangrijk selectie-instrument is voor het voortgezet onderwijs en daardoor als high-stakes toets beschouwd moet worden. Dat geldt niet voor het peilingsonderzoek.

Rekenen in speciaal basisonderwijs tussen 2013 en 2019 stabiel

De prestaties van leerlingen in het speciaal basisonderwijs is in 2019 vergelijkbaar met zes jaar eerder. Een groot deel van de leerlingen haalt bij de toets niet het fundamentele niveau 1F (85%). Een klein deel van de leerlingen (2%) haalt het hogere streefniveau 1S.

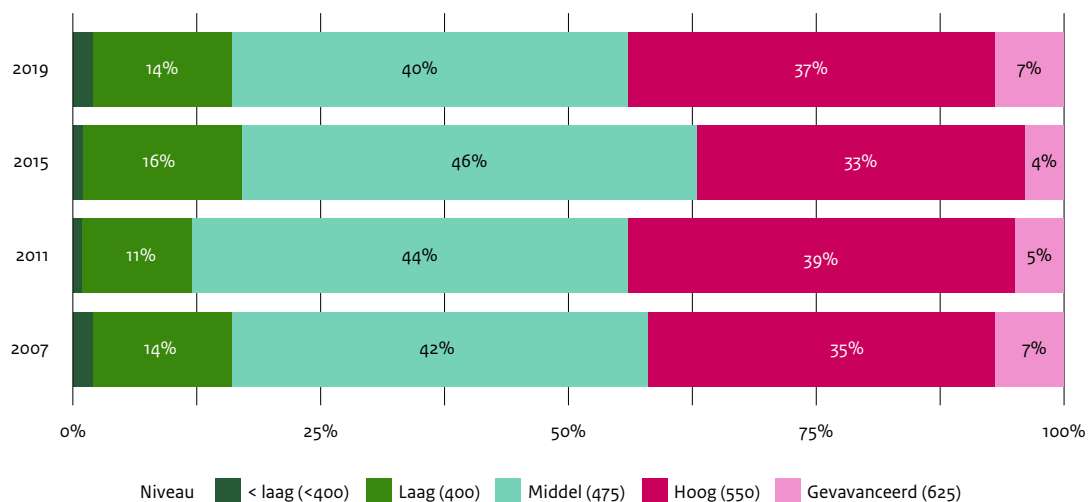
TIMSS 2019: Nederland bijna terug op het niveau van 2003

Het TIMSS-onderzoek (Trends in International Mathematics and Science Study) is een internationaal vergelijkend onderzoek dat de vaardigheden op het vlak van rekenen-wiskunde test van leerlingen van 10 jaar.²⁶ Nederland doet sinds 1995 mee met TIMSS en haalde toen 549 punten. Met uitzondering van 2011, was tot 2015 sprake van een dalende trend. In 2019 kwam de gemiddelde score van Nederland uit op 538 punten. Dit is acht punten hoger dan in 2015 en twee punten lager dan in 2003.²⁷

Scores voor het onderzoek lopen van 300-700 en de rekenvaardigheid wordt in vier niveaus ingedeeld. Vanaf 400 punten halen leerlingen het laagste niveau en hebben zij basale rekenkundige kennis. Vanaf 475 punten halen leerlingen het gemiddelde niveau en kunnen zij hun basale rekenkundige kennis toepassen in simpele situaties. Vanaf 550 punten halen leerlingen het hoge niveau en kunnen ze conceptuele kennis toepassen bij het oplossen van rekenkundige problemen. Vanaf 625 punten halen leerlingen het gevorderden niveau en kunnen zij hun rekenkundige kennis toepassen op verschillende complexe problemen en daarop reflecteren.

Figuur 11 laat gedetailleerder zien hoeveel procent van de leerlingen één van de hierboven beschreven niveaus behaalt. Daaruit blijkt dat meer leerlingen in 2019 een van de twee hoogste niveaus haalde in vergelijking met 2015. In alle jaren behaalt een klein deel van de leerlingen (1 à 2%) ook niet het laagste niveau.

Figuur 11 - Ontwikkeling beheersing niveaus rekenvaardigheid 10-jarigen (bron: Meelissen 2019)

4.5

Beeld onderbouw voortgezet onderwijs op basis van leerlingvolgsystemen

Dalende trend prestaties rekenen houdt in leerjaar 2 en 3 in 2023 aan

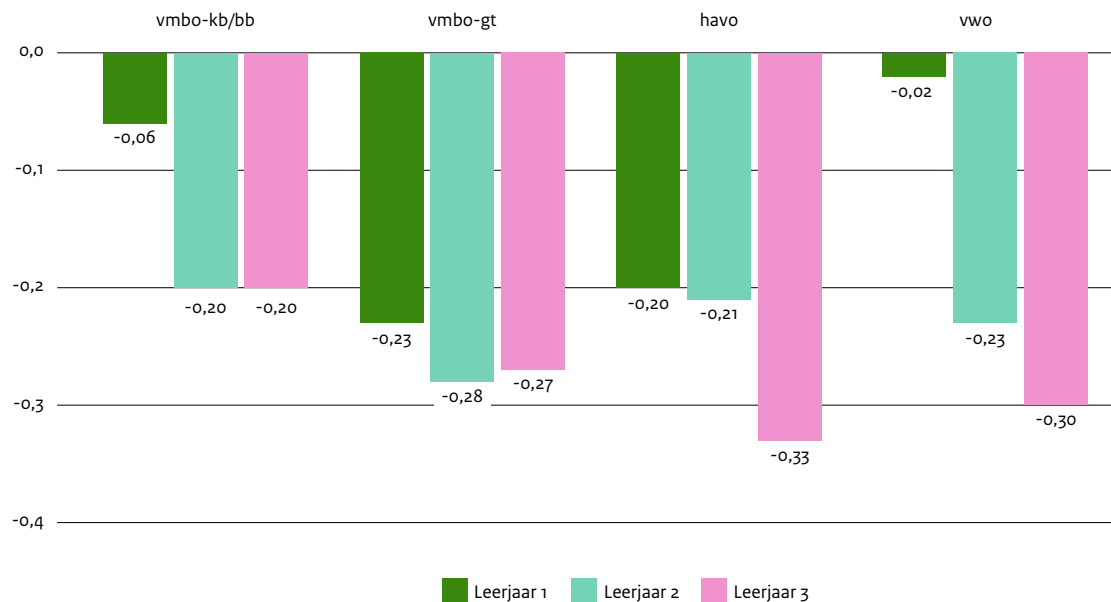
Een deel van de vo-leerlingen maakt jaarlijks rond het einde van het schooljaar de toetsen uit het leerlingvolgsysteem van Cito. Uit deze gegevens blijkt dat de dalende trend in vaardigheidsscores voor rekenen-wiskunde doorzet tot en met het meest recente schooljaar 2022/2023 (zie figuur 12). De daling tussen 2018/19 en 2022/23 kan voor alle leerjaren en schooltypen worden geclassificeerd als een groot effect, met uitzondering van de ontwikkeling eind leerjaar 1 voor het vwo (geen betekenisvolle daling) en eind leerjaar 1 voor vmbo-bb/kb (middelgrote daling). Als we kijken naar de ontwikkeling tussen 2021/2022 en 2022/2023, dan zien we voor de toetsen eind leerjaar 2 en eind leerjaar 3 middelgrote dalingen, met uitzondering van vmbo-kb/bb in leerjaar 3 (geen betekenisvolle daling).

De beheersing van de referentieniveaus weerspiegelt deze dalende trend. Het aandeel leerlingen dat de hogere referentieniveaus 2F en 3F haalt, neemt over het algemeen af, en het aandeel dat onder 1F scoort of alleen 1F haalt, neemt over het algemeen toe. Ter illustratie: aan het eind van leerjaar 2 is het percentage leerlingen dat onder 1F presteert in vmbo-kb/bb tussen 2018/2019 en 2022/2023 gestegen van 41% naar 50%, en in vmbo-gt van 5% naar 10% procent. Op het havo is het percentage dat eind leerjaar 2 minimaal 2F haalt, gedaald van 83% naar 64% procent, en op het vwo is het percentage dat minimaal 3F haalt gedaald van 33% naar 27%.

Ook bezien over alle schooltypen heen is er sprake van een daling in rekenen-wiskunde tussen 2018/2019 en 2022/2023 die te typeren valt als een groot effect. Dit heeft Cito alleen kunnen analyseren voor leerjaar 3, aangezien voor dat leerjaar betrouwbaar bekend is in de populatie welk aandeel leerlingen in welk schooltype zit, zodat de resultaten per schooltype gewogen kunnen worden met de populatie-aandelen van leerlingen per schooltype.

Figuur 12 - Rekenen-wiskunde onderbouw vo: gestandaardiseerde vergelijking vaardigheidsscores schooljaar 2022/2023 met 2018/2019 naar leerjaar en schooltype en uitgedrukt in standaarddeviatie (bron: Cito 2023)

Toelichting figuur 12: $sd > 0,20$ = groot effect; sd tussen 0,05 en 0,20 sd = middelgroot effect.

4.6

Eindexamen wiskunde

Minder onvoldoendes voor centraal eindexamen wiskunde dan vorig jaar

Het aandeel onvoldoendes voor het centraal eindexamen is tussen 2022 en 2023 bij alle schooltypen gedaald. Kijken we naar de situatie in 2023 ten opzichte van 2019, dan valt op dat leerlingen op het havo, vwo en vmbo-bb in 2023 vaker een onvoldoende halen voor het centraal eindexamen wiskunde. Tussen de schooltypen lopen de uitkomsten uiteen. In het vwo heeft 15% van de leerlingen een onvoldoende, in het vmbo-kb 22%. Wanneer sprake is van een onvoldoende is dat veel vaker dan bij Nederlands een cijfer lager dan een 4,5. Voor de meeste leerlingen geldt echter dat zij geen dikke onvoldoende hebben.

Het gemiddelde eindcijfer van leerlingen is in het examenjaar 2023 gestegen ten opzichte van 2022, maar gedaald ten opzichte van 2019 (zie tabel 4). De resultaten bij het centraal eindexamen wiskunde zijn bij alle schooltypen verbeterd ten opzichte van vorig jaar. Wel zijn de gemiddelde cijfers gedaald ten opzichte van 2019, behalve bij vmbo-kb. Echter, het is belangrijk te benoemen dat in 2021, 2022 en 2023 de normering van de centraal eindexamens is aangepast vanwege de impact van de coronapandemie. Hierdoor zijn de resultaten niet zonder meer te vergelijken met de resultaten van vóór de coronapandemie en kunnen trends niet één-op-één gezien worden als een toe- of afname in de vaardigheid van leerlingen. Ook is het belangrijk om op te merken dat wiskunde alleen een verplicht vak is voor vwo en havo (met uitzondering van het profiel cultuur en maatschappij op het havo).

Tabel 4 - De gemiddelde eindcijfers behaald voor wiskunde van 2017 t/m 2023, per examenniveau (bron: DUO, 2023)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
vwo	6,68	6,64	6,65	6,67	6,63	6,53	6,52
havo	6,30	6,30	6,29	6,35	6,22	6,14	6,16
vmbo-gt	6,54	6,50	6,47	6,43	6,30	6,25	6,33
vmbo-kb	6,23	6,17	6,12	6,11	6,02	5,92	6,00
vmbo-bb	6,56	6,51	6,45	6,44	6,40	6,30	6,36

Lager vaardigheidsniveau bij eindexamen wiskunde ten opzichte van precorona

Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) en Stichting Cito hebben net als in 2021 en 2022 het daadwerkelijke vaardigheidsniveau van examenleerlingen onderzocht. Hieruit blijkt dat de vaardigheid van examenleerlingen op wiskunde in 2023 is gedaald ten opzichte van de leerlingen die voor de coronapandemie examen deden. Het gaat om circa 0,4 cijferpunt. Die daling is groter dan bij Nederlands (zie paragraaf 3.6). Ten opzichte van 2022 gaat het daarbij om een lichte verbetering, maar het verschil in vaardigheid is niet statistisch significant.

4.7

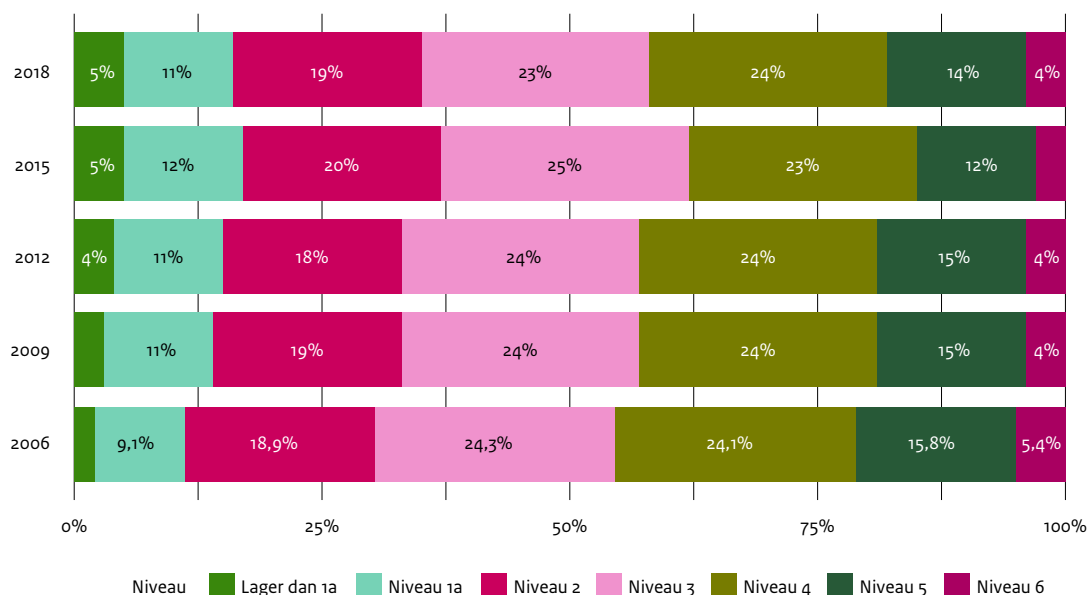
Verdiepend beeld voortgezet onderwijs op basis van peilingsonderzoek

Rekenvaardigheid 15-jarigen lijkt weer wat beter te gaan

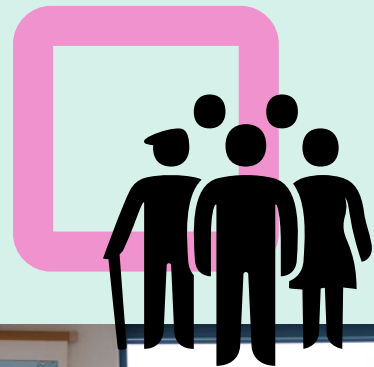
Het PISA-onderzoek (Programme for International Student Assessment) is een internationaal vergelijkend onderzoek dat (onder andere) de wiskundevaardigheid van 15-jarigen test. In 2018 kwam de gemiddelde score van Nederland uit op 519 punten. Dit lag 7 punten hoger dan in 2015, toen Nederland gemiddeld 512 punten scoorde. De gemiddelde score was daarmee echter nog niet op het niveau van de jaren daarvoor.²⁸ In figuur 13 is gedetailleerder weergegeven hoeveel procent van de leerlingen een van de hieronder beschreven niveaus behaalt. Daarbij is te zien dat de prestaties in 2018 redelijk vergelijkbaar zijn met die in eerdere jaren en met name het jaar 2015 er in negatieve zin uitspringt.

Scores voor het onderzoek hebben geen vaststaande onder- en bovengrens: de wiskundevaardigheid wordt in zes niveaus ingedeeld. Vanaf 358 punten halen leerlingen het niveau 1 en hebben ze basale wiskundige kennis. Vanaf 420 punten halen leerlingen niveau 2 en kunnen ze hun basale wiskundige kennis toepassen in simpele situaties. Vanaf 482 punten halen leerlingen het niveau 3 en kunnen ze conceptuele kennis toepassen bij het oplossen van wiskundige problemen. Vanaf 545 punten halen leerlingen het niveau 4 en kunnen ze hun wiskundige kennis toepassen op verschillende complexe problemen en daarop reflecteren. Vanaf 607 punten halen leerlingen het niveau 5 en kunnen ze verschillende manieren om hetzelfde wiskundig probleem op te lossen vergelijken en de meest geschikte kiezen. Vanaf 669 punten halen leerlingen het niveau 6 en kunnen ze nieuwe oplossingen vinden voor niet-standaard wiskundige problemen.

Figuur 13 - Percentage 15-jarigen dat een PISA-niveau heeft behaald (bron: PISA, 2018)

5. Burgerschap

5.1 Inleiding

Wat verstaan we onder burgerschap?

Volgens de nieuwe wet die sinds 2021 van kracht is moeten scholen actief burgerschap en sociale cohesie bevorderen. Alle leerlingen in het funderend onderwijs moeten leren over de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit en moeten hier op school mee kunnen oefenen. Het gaat zowel om de sociale en maatschappelijke vaardigheden die leerlingen nodig hebben om deel te kunnen nemen aan de samenleving als om kennis van de Nederlandse democratie en de daarbij behorende waarden. De kerndoelen voor burgerschap worden momenteel ontwikkeld en getoetst.

Beschikbare bronnen

De afgelopen jaren zijn verschillende grote onderzoeken uitgevoerd om beter zicht te krijgen op de staat van het burgerschapsonderwijs en de burgerschapscompetenties van leerlingen.

- Peil.burgerschap einde basisonderwijs 2019-2020.
- Peil.burgerschap einde speciaal (basis)onderwijs 2020-2021.
- International Civic and Citizenship Study (ICCS) 2022.
- Adolescentenpanel Democratische Kernwaarden en Schoolloopbanen (ADKS).

In dit hoofdstuk gaan wij in op de belangrijkste uitkomsten van deze onderzoeken.

“Wij hebben een werkgroep burgerschap ingesteld, die extern begeleid wordt. Er worden nu stappen gezet om samen met docenten te komen tot een beleidsplan. Dat is heel mooi.”

Erica Mansholt
teamleider op de Topsport Talentschool Groningen
in Groningen

5.2

Het beeld in het basisonderwijs en het speciaal (basis)onderwijs

Burgerschapskennis loopt flink uiteen in het basisonderwijs

Het onderzoek Peil.Burgerschap einde basisonderwijs 2019-2020 geeft zicht op de burgerschapscompetenties van basisschoolleerlingen in groep 8.²⁹ Omdat het onderzoek in schooljaar 2019-2020 is uitgevoerd, schetst het onderzoek een beeld van de stand van zaken voorafgaand aan de inwerkingtreding van de nieuwe wetswijziging. Het belangrijkste doel van het peilingsonderzoek is om de burgerschapscompetenties van leerlingen aan het eind van de basisschool en het burgerschapsonderwijs op basisscholen in kaart te brengen. Daarnaast had het onderzoek tot doel om inzicht te krijgen in de ontwikkeling van burgerschapskennis van leerlingen in de afgelopen jaren. Daarvoor werd burgerschapskennis in 2020 met burgerschapskennis in eerder peilingsonderzoek uit 2009 vergeleken.

Uit het onderzoek blijkt dat de burgerschapskennis van leerlingen flink uiteen loopt. De opgaven over 'maatschappelijk verantwoord handelen' worden door de meeste leerlingen beheerst. De opgaven over sociale en politieke processen zijn het moeilijkst voor leerlingen. Het onderzoek laat zien dat er een hoge samenhang is tussen burgerschapskennis en de toepassing ervan. Van de leerlingen hebben 4 op de 5 een burgerschapshouding die als gematigd positief te typeren is. Leerlingen nemen voornamelijk deel aan burgerschapsactiviteiten die dicht bij hun belevingswereld liggen, en schatten hun toekomstige maatschappelijke activiteiten positief in. Ten aanzien van het burgerschapsonderwijs ontbreekt er volgens de onderzoekers op veel scholen nog een concrete visie op het burgerschapsonderwijs. Wel wordt het belang van burgerschapsvorming onderschreven.

Beheersing in speciaal onderwijs hoger dan in speciaal basisonderwijs

Het onderzoek Peil.Burgerschap einde speciaal (basis)onderwijs 2020-2021 geeft voor de eerste keer zicht op de burgerschapscompetenties van schoolverlaters in het sbo en so (voormalig cluster 4).³⁰ Uit dit onderzoek blijkt dat de gemiddelde beheersing van opgaven die burgerschapskennis toetsen in het so hoger is dan in het sbo. De burgerschapshouding van leerlingen loopt flink uiteen en hangt samen met seksuele weerbaarheid. Ook is er positieve samenhang van mediagebruik met burgerschapsattitude en zelf ingeschatte vaardigheid. Een bepalende factor in zowel burgerschapskennis als -houding is het voorlopig schooladvies: hoe hoger het voorlopig schooladvies van de leerling, des te hoger de burgerschapskennis, de vaardigheid in het toepassen van die kennis en de zelf ingeschatte vaardigheid.

Tot slot zien de onderzoekers een verband tussen de ervaren bekwaamheid van een leraar, de mate van uitwerking van de schoolvisie en de ontwikkeling van burgerschapscompetenties. In zowel het sbo als so vinden leraren burgerschap (heel) belangrijk, maar dit percentage en het gemiddeld aantal uur dat aan burgerschap wordt besteed, ligt in het sbo significant hoger.

5.3

Het beeld in het voortgezet onderwijs

Internationaal peilingsonderzoek: leerlingen in de tweede klas vo

Samen met 22 andere landen die aan het onderzoek deelnamen, heeft ICCS-Nederland in het voorjaar van 2022 onderzoek gedaan naar een aantal aspecten van het burgerschapsonderwijs op scholen in de tweede klas van het voortgezet onderwijs. Doel was om het burgerschapsonderwijs in Nederland verder in kaart te brengen en te verbeteren. Vragen die binnen het onderzoek aan de orde kwamen, waren onder meer:

- Hoe wordt burgerschapsonderwijs vormgegeven in Nederland?
- Wat is de mate van burgerschapskennis van leerlingen in Nederland?
- Hoe verhoudt de vormgeving van burgerschapsonderwijs door scholen zich tot de ontwikkeling van burgerschapscompetenties van leerlingen?

Internationaal peilingsonderzoek 2022: Nederlandse leerlingen blijven internationaal gezien achter

Samen met 22 andere landen die aan het onderzoek deelnamen, heeft ICCS-Nederland in het voorjaar van 2022 onderzoek gedaan naar een aantal aspecten van het burgerschapsonderwijs op scholen in de tweede klas van het voortgezet onderwijs.³¹ In het rapport wordt geconcludeerd dat de burgerschapscompetenties van Nederlandse 14-jarige achterblijven bij die van leerlingen in andere landen. Daarnaast doet Nederland het, net als alle deelnemende landen, in 2022 slechter dan in 2016. Burgerschapscompetenties gaan, volgens de onderzoekers, over het vermogen en de bereidheid vreedzaam met anderen samen te leven, volgens de democratische spelregels en waarden die daaraan ten grondslag liggen, en naar eigen inzicht vorm te geven aan een democratische samenleving. Een positieve bevinding is dat jongeren de democratie als bestuursvorm in hoge mate steunen.

Het gemiddelde kennisniveau ligt ook onder het internationale gemiddelde, en is samen met het internationale gemiddelde gedaald ten opzichte van 2016. Er zijn aanzienlijke verschillen als het gaat om opleidingsachtergrond van ouders, sociaaleconomische status en migratieachtergrond. Ook tussen schoolsoorten (vmbo, havo en vwo) zijn de verschillen substantieel. Tussen jongens en meisjes zijn er geen verschillen gevonden; deze verschillen waren er in 2016 nog wel.

De onderzochte 14-jarigen hechten waarde aan zogeheten ‘conventioneel burgerschap’. Zo geeft bijna driekwart van de jongeren aan te zullen gaan stemmen bij verkiezingen wanneer zij stemrecht hebben. Wel ligt het belang dat ze aan conventioneel burgerschap hechten onder het internationale gemiddelde en is het aanmerkelijk lager dan in de vergelijkingslanden. Daarentegen is het vertrouwen dat jongeren in Nederland stellen in rechtspraak, media, parlement en overheid hoger dan het internationaal gemiddelde. Ook is het vertrouwen in de media en rechtspraak toegenomen ten opzichte van 2016.

Als het gaat over vertrouwen in de eigen burgerschapsvaardigheden, ligt het vertrouwen daarin van Nederlandse jongeren over het algemeen lager dan in de vergelijkingslanden. Zo vinden Nederlandse leerlingen bijvoorbeeld het beargumenteren van je eigen mening lastiger dan leerlingen in andere landen. Het belang dat jongeren hechten aan burgerschapsactiviteiten ligt in Nederland lager dan elders. Dat kan gaan over het voeren van een politieke discussie of het opzoeken van informatie over politieke kwesties. Ook als het gaat om toekomstige politieke participatie hebben jongeren in Nederland een relatief lage verwachting. Dat heeft bijvoorbeeld betrekking op lidmaatschap van een politieke partij of inzet voor een maatschappelijke beweging.

Meerjarig onderzoek jongeren: verschillen tussen schooltypen zijn hardnekkig

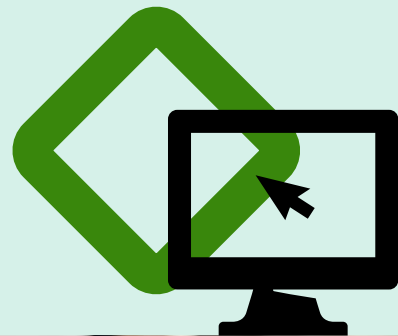
Het Adolescentenpanel Democratische Kernwaarden en Schoolloopbanen (ADKS) volgt duizenden Nederlandse leerlingen in tientallen scholen gedurende hun tijd in het voortgezet onderwijs en in het vervolgonderwijs. Dit maakt het mogelijk om de ontwikkeling van democratische kernwaarden bij jongeren in kaart te brengen.³² Het meest recente rapport brengt de opvattingen van jongeren over de democratische rechtsstaat in kaart voor leerlingen van het derde jaar van de middelbare school. Het volgt op twee eerdere rapporten, waaraan dezelfde leerlingen meewerkten toen zij nog in het eerste en tweede leerjaar zaten. Door middel van vragenlijsten worden de democratische kernwaarden bij leerlingen gedurende de middelbare school gemonitord.

Waar jongeren in de eerste twee leerjaren van de middelbare school weinig veranderingen laten zien op de onderzochte aspecten, zien we die wel in het derde leerjaar. De kennis over politiek en democratie onder derdeklassers loopt sterk uiteen, maar leerlingen rapporteren wel aanzienlijk meer interesse in de Nederlandse politiek. Leerlingen leren het meeste over politiek van hun ouders en school, gevolgd door media en sociale media. Het percentage leerlingen dat het belangrijk vindt om te leven in een democratisch land stijgt fors tussen leerjaar 2 en 3: van 49% naar 65%. De toegenomen steun voor de democratie blijkt ook uit een aanzienlijk hogere intentie van leerlingen om te stemmen zodra zij volwassen zijn en het vertrouwen in hun eigen politieke vaardigheden. Het vertrouwen in ambtsdragers loopt echter wel terug: politici worden minder vertrouwd dan andere ambtsdragers en het vertrouwen dat politici luisteren naar burgers daalt. Ten aanzien van democratische dilemma's, zien we tot slot een verschuiving naar meer individualisme, instrumentalisme en egocentrisme boven de gemeenschap.

De grote verschillen tussen de schooltypen, die ADKS al sinds het begin van de middelbare schoolperiode ziet, blijken hardnekkig. Vwo-leerlingen zijn het meest gehecht aan de democratie, hebben de meeste kennis, het meeste vertrouwen en de meeste interesse in de democratie. Vmbo-leerlingen scoren op al deze kenmerken lager.

6. Digitale geletterdheid

6.1

Inleiding

Wat verstaan we onder digitale geletterdheid?

Digitale geletterdheid is net als geletterdheid een combinatie van kennis en verschillende vaardigheden. Bij digitale geletterdheid gaat het om:

- kennis verwerven over digitale technologie;
- omgaan met digitale technologie;
- kritisch en (zelf)bewust gebruiken van de mogelijkheden van digitale technologie;
- inschatten van kansen en risico's die het gebruik van digitale technologie met zich meebrengt.

Niet alleen kennis en vaardigheden, maar ook een passende houding is van belang. Bij digitale geletterdheid is het belangrijk dat leerlingen kunnen omgaan met complexe situaties en situaties die voor meerdere uitleg vatbaar zijn. Dat ze doorzetten bij lastige en open problemen. Dat ze kunnen samenwerken om een gezamenlijk doel te bereiken. En dat ze ondernemend zijn en op zoek gaan naar nieuwe kennis en toepassingsmogelijkheden. Momenteel wordt uitgegaan van vier domeinen van digitale geletterdheid: praktische ict-vaardigheden, digitale informatie vaardigheden, computationeel denken en mediawijsheid. De kerndoelen die momenteel voor digitale geletterdheid worden ontwikkeld zullen aan de domeinen een duidelijker invulling geven.

“Wij zijn het onderzoek ingedoken. Uit literatuur haalden we dat de range van vaardigheden bij digitale geletterdheid tussen vmbo-leerlingen veel groter is dan tussen havo- en vwo-leerlingen. Van digibeten tot echte slimmeriken. Met die kennis houden wij dus rekening. We hebben die uitgewerkt in een model dat helpt bij het differentiëren.”

Adrie Krielaart

directeur RGO-beroepscampus in Sommeldijk

Toelichting bronnen

Het zicht op de digitale geletterdheid van leerlingen is op het moment van verschijnen van de monitor beperkt. Nederland deed in 2013 mee met ICILS (International Computer and Information Literacy Study), een internationaal onderzoek naar de digitale geletterdheid van 14-jarigen. Nederland doet ook weer mee met ICILS 2023 dat eind 2024 zal verschijnen. Om nu ook een meer actueel beeld te kunnen geven, halen we hier twee initiatieven aan om de digitale geletterdheid van leerlingen in kaart te brengen. Het gaat om MYRA, een monitor ontwikkeld door Kennisnet, de PO-Raad en de VO-raad en de Monitor Digitale Geletterdheid: een quick scan onder leraren in opdracht van ECP. De komende periode zal de digitale geletterdheid van leerlingen beter in beeld gebracht worden. Zo voert de inspectie een peilingsonderzoek uit onder groep acht leerlingen in het po dat in 2024 verschijnt. In het schooljaar 2025/2026 staat een vergelijkbaar onderzoek gepland voor het vo. Daarnaast doet Nederland dus mee aan ICILS 2023. Zie voor een overzicht van verwacht onderzoek de bijlage.

6.2

Het beeld in het funderend onderwijs

Po-leraren geven leerlingen gemiddeld een zes

Uit de Monitor Digitale Geletterdheid blijkt dat, wanneer po-leraren een inschatting maken van de digitale geletterdheid van leerlingen in hun groep, zij hun leerlingen gemiddeld het rapportcijfer 6 geven. Per onderdeel van digitale geletterdheid ligt dit gemiddelde iets lager voor mediawijsheid (5,8), informatievaardigheden (5,6) en computationeel denken (5,7). Voor ICT-basisvaardigheden ligt dit gemiddelde juist iets hoger (6,7). Leraren schatten de vaardigheid van hun leerlingen een stuk hoger in dan in 2019. Toen gaven leraren hun leerlingen gemiddeld een 4,9. Daarbij geldt dat hoe hoger het leerjaar is, hoe hoger de score is die leraren hun leerlingen toekennen.³³

Vo-leraren geven leerlingen gemiddeld een 5,5

In het vo komt de gemiddelde score van leraren uit op een 5,5 op een schaal van tien. Per onderdeel van digitale geletterdheid ligt dit gemiddelde lager voor mediawijsheid (5,3), informatievaardigheden (5,4) en computationeel denken (5,1). Ook in het vo ligt het gemiddelde voor ICT-basisvaardigheden juist iets hoger (6,2). Ook zien we dat het gemiddelde varieert per schooltype: leerlingen op het praktijkonderwijs krijgen gemiddeld een 4, leerlingen in de bovenbouw van het gymnasium een 6,8.³⁴

Beperkte aandacht voor digitale geletterdheid

Uit de MYRA blijkt dat leraren in het po en vo begin 2023 nog weinig aandacht besteden aan het bevorderen van de digitale geletterdheid van hun leerlingen. Er wordt slechts in beperkte mate aandacht besteed aan ICT basisvaardigheden, informatievaardigheden en mediawijsheid en zelden tot nooit aan computationeel denken. In het po geeft 45% van de leraren aan geen gebruik te maken van leerlijnen om de ontwikkeling van digitale geletterdheid van leerlingen te bevorderen, in het vo is dit in 58% van de gevallen zo.³⁵

ICILS 2013: leerlingen zijn bovengemiddeld vaardig, maar wel grote verschillen

Het inmiddels wat oudere ICILS-onderzoek laat zien dat Nederlandse leerlingen boven het internationaal gemiddelde presteren. Meisjes maken daarbij de toets beter dan jongens en het zijn met name de havo- en vwo-leerlingen die het Nederlands gemiddelde omhoog halen. Dat Nederland het naar verhouding goed doet, wil niet zeggen dat de prestaties op orde zijn. ICILS onderscheid vier niveaus. Net als in andere landen behaalt het grootste deel van de leerlingen maximaal het tweede niveau. Slechts 4% behaalt het vierde en hoogste niveau.³⁶

7.

Bijlage: verwacht onderzoek basisvaardigheden in 2023 en 2024

In deze bijlage vindt u een overzicht van de onderzoeken die in 2024 en 2023 verschijnen en, waar mogelijk, worden benut voor de volgende monitor. Naast deze onderzoeken zijn er jaarlijks terugkerende onderzoeken en gegevens die wij benutten voor de monitor. Te denken valt aan gegevens over:

- Eindtoets in het basisonderwijs, speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs.
- Eindexamens in het voortgezet (speciaal) onderwijs.
- LVS-gegevens over het basisonderwijs en onderbouw van het voortgezet onderwijs.

Naam onderzoek	Vaardigheid	Sector	Organisatie	Publicatiemoment
PISA-2022	Taal, RW	vo	Meerdere	5 december 2023
Peil.onderwijs rekenen-wiskunde 2021/2022	RW	vo	Inspectie	Voorjaar 2024
Peil.onderwijs digitale geletterdheid 2021/2022	DG	bo	Inspectie	Voorjaar 2024
Peil.onderwijs taal en rekenen 2022/2023	Taal, RW	bo, sbo	Inspectie	Voorjaar 2024
Peil.onderwijs leesvaardigheid 2022/2023	Taal	v(s)o	Inspectie	Najaar 2024
Peil.onderwijs rekenen-wiskunde 2022/2023	RW	bo, sbo, so	Inspectie	Najaar 2024
ICILS 2023	DG	vo	Meerdere	Najaar 2024
TIMMS 2023	RW	bo	Meerdere	December 2024

Eindnoten

- 1 Kamerbrief Masterplan basisvaardigheden, d.d. 16 mei 2023. Kamerstukken 2022-2023, 31 293, nr. 670.
- 2 Het plan van aanpak voor dit onderzoeksprogramma is te vinden op:
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/05/16/plan-van-aanpak-monitoring-en-evaluatie-masterplan-basisvaardigheden>.
- 3 Het ministerie van OCW beschikt overigens niet over lvs-data op school- of leerlingniveau en datzelfde geldt ook voor het NCO. De schoolrapportages gaan alleen naar het betreffende schoolbestuur.
- 4 NCO (2023). Beleidsrapport eerste meting Masterplan basisvaardigheden. Op de website van het NCO staan de factsheets op basis van dit onderzoek.
- 5 Bij de toetsen van eind leerjaar 1 gaat het in 2022/23 om 70 duizend leerlingen, bij de toetsen van eind leerjaar 2 ook om 70 duizend leerlingen en bij de toetsen van eind leerjaar 3 om 35 duizend leerlingen.
- 6 Stichting Cito (2023). Ontwikkeling basisvaardigheden in het voortgezet onderwijs.
- 7 Kraft, M. A. (2020). Interpreting Effect Sizes of Education Interventions. *Educational Researcher*, 49(4), 241–253.
- 8 Bij begrijpend lezen is de eerste toets eind groep 3, bij spelling is de eerste toets halverwege groep 3.
- 9 Zie voor een meer verdiepende analyse van de prestaties van leerlingen op de eindtoets 2022: Inspectie van het Onderwijs (2023). Peil.Taal en rekenen einde basisonderwijs en speciaal (basis)onderwijs 2021-2022.
- 10 Zie <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/peil-onderwijs/documenten/rapporten/2023/05/10/peil-taal-en-rekenen-2021-2022> voor meer informatie over de reden voor een ontheffing.
- 11 Het is in het so lastig vast te stellen of de leerlingen die de eindtoets hebben gemaakt ook alle leerlingen zijn die de eindtoets gemaakt moeten hebben.
- 12 Bij deze peilingsonderzoeken wordt een representatieve steekproef van scholen benaderd voor onderzoek en wordt ook kwalitatief onderzoek gedaan. In deze onderzoeken neemt de inspectie een brede set aan taken af bij de groep acht leerlingen van een geselecteerd set scholen, om zo op basis van een steekproef een gedetailleerder beeld te krijgen van de onderliggende vaardigheden.
- 13 Inspectie van het Onderwijs (2022). Peil.Leesvaardigheid: einde (speciaal) basisonderwijs 2020-2021.
- 14 Inspectie van het Onderwijs (2021). Peil.Schrijfvaardigheid einde (speciaal) basisonderwijs 2018-2019.
- 15 Inspectie van het Onderwijs (2019). Peil.Mondelinge taalvaardigheid einde basisonderwijs 2016-2017.
- 16 Swart, N. M., Gubbels, J., in 't Zandt, M., Wolbers, M. H. J., & Segers, E. (2023). PIRLS-2021: Trends in leesprestaties, leesattitude en leesgedrag van tienjarigen uit Nederland. De beheersingsniveaus die in het PIRLS-onderzoek worden gehanteerd sluiten niet aan op de Nederlandse referentieniveaus. De overlap is wel groot.
- 17 De gemiddelde score van Nederland was achtereenvolgens: 551 (2001); 547 (2006); 546 (2011); 545 (2016); 527 (2021).
- 18 Daarbij zijn de resultaten van schooljaar 2019/2020 niet meegenomen, omdat veel minder leerlingen dan in andere jaren werden getoetst en het moment van afname vaak sterk verschilde van eerdere jaren.
- 19 De toetsen in het leerlingvolgsysteem zijn geen high-stakes-toetsen zijn. Dat verklaart wellicht een groot deel van de opvallende discrepantie tussen de bijna 100% score aan het einde van het po en deze uitkomsten.
- 20 Het gaat dan om de CBS achterstandsscore, waarbij de score zonder drempel gedeeld is door het aantal leerlingen.
- 21 Zie ook: DUO (2023). Examenmonitor voortgezet onderwijs 2023.
- 22 Gubbels, J., van Langen, A. M. L., Maassen, N. A. M., & Meelissen, M. R. M. (2019). Resultaten PISA-2018 in vogelvlucht. Ongeveer 80 landen doen mee met PISA. PISA onderzoekt ook aspecten van leesvaardigheid die momenteel geen, of geen prominente plaats, hebben in het Nederlands curriculum en onderwijs. De beheersingsniveaus die in het PISA-onderzoek worden gehanteerd sluiten dan ook niet helemaal aan op de Nederlandse referentieniveaus.

- 23 De gemiddelde score van Nederland was achtereenvolgens: 507 (2006); 508 (2009); 511 (2012); 503 (2015); 485 (2018).
- 24 Inspectie van het Onderwijs (2023). Peil.Taal en rekenen einde basisonderwijs en speciaal (basis)onderwijs 2021-2022.
- 25 Voor de peilingsonderzoeken wordt een representatieve steekproef van scholen benaderd voor onderzoek waarbij leerlingen worden getoetst en waarbij kwalitatief onderzoek wordt gedaan. Peil.Rekenen-Wiskunde wordt sinds 2011 regelmatig uitgevoerd.
- 26 M. R. M. Meelissen, E. R. Hamhuis & L. X. F. Weijn (2020). Leerlingprestaties in de exacte vakken in groep 6 van het basisonderwijs. Resultaten TIMSS-2019.
Dit onderzoek door de IEA vindt eens in de vier jaar plaats. De meest recente meting vond plaats in 2019. De beheersingsniveaus die in het TIMSS-onderzoek worden gehanteerd sluiten niet aan op de Nederlandse referentieniveaus.
- 27 De gemiddelde score van Nederland was achtereenvolgens: 540 (2003); 535 (2007); 540 (2011); 530 (2015); 538 (2019).
- 28 De gemiddelde score was achtereenvolgens: 538 (2003); 531 (2006); 526 (2009); 523 (2012); 512 (2015); 519 (2018).
- 29 Inspectie van het Onderwijs (2022). Peil.Burgerschap einde basisonderwijs 2019-2020.
Het onderzoek vond plaats op een representatieve steekproef van 94 basisscholen en 2.237 leerlingen.
Op 20 scholen heeft eveneens een verdiepend onderzoek plaatsgevonden om zicht te krijgen op de mate waarin en de wijze waarop de scholen het burgerschapsonderwijs vormgeven. Omdat het onderzoek in schooljaar 2019-2020 is uitgevoerd, schetst het onderzoek een beeld van de stand van zaken voorafgaand aan de inwerkingtreding van de nieuwe wetswijziging.
- 30 Inspectie van het Onderwijs (2022). Peil.Burgerschap einde speciaal (basis)onderwijs 2020-2021. In het onderzoek is gewerkt met een steekproef van 75 scholen en 1545 leerlingen (sbo en so). Op 60 scholen heeft eveneens een verdiepend onderzoek plaatsgevonden om te achterhalen hoe scholen burgerschapsonderwijs in samenhang vormgeven en waarom bepaalde keuzes worden gemaakt. De afname vond plaats na de tweede scholensluiting vanwege de coronapandemie in 2021. Daarom zijn er aanvullende vragen gesteld over het aanbod voor burgerschap, het sociale welbevinden van leerlingen, afstandsonderwijs en de aanwezigheid van leerlingen.
- 31 Daas, R., Dam, G. ten, Dijkstra, A.B., Karkdijk, E., Naayer, H.M., Nieuwelink, H. & Veen, I van der (2023). Burgerschap in beeld. Burgerschapscompetenties en burgerschapsonderwijs in vergelijkend perspectief.
- 32 Universiteit van Amsterdam (2023). Democratische kernwaarden in het voortgezet onderwijs
Adolescentenpanel Democratische Kernwaarden en Schoolloopbanen, jaar 2 - 2019/2020.
De scholen en leerlingen zijn via een gestratificeerde steekproef geworven.
- 33 DUO Onderwijsonderzoek & Advies (2021). Monitor Digitale Geletterdheid in het PO 2020-2021.
- 34 DUO Onderwijsonderzoek & Advies (2021). Monitor Digitale Geletterdheid in het VO 2021.
- 35 Kohnstamm Instituut (2023). Monitor digitalisering funderend onderwijs.
- 36 Universiteit Twente (2014). Digitale geletterdheid van leerlingen in het tweede leerjaar van het voortgezet onderwijs. Nederlandse resultaten van ICILS-2013.

Deze rapportage is een uitgave van:
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Postbus 16375 | 2500 BJ Den Haag
November 2023

Fotografie: Phil Nijhuis